

371.9

2-59

2-59

3th/28

Յարգելի Կ. Զեքիյե

յապետական

ԶՈՅԳ ԵՐ ՀՈԳԻ

ԲԵՍԴԱԼՈՑՑԻ ՊԵԹՅՈՓԸՆ

Պատրաստեց
Յ. Թ. ՀԻՆԻԼԵԱՆ

Հրատարակութիւն և Տպագրութիւն

ՀԱՅ ԴՊՐՈՑ

Պրնէէն և Ժընէվ, ԶՈՒԻՅԵՆԻԱ

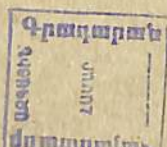
1928

A 11 55026

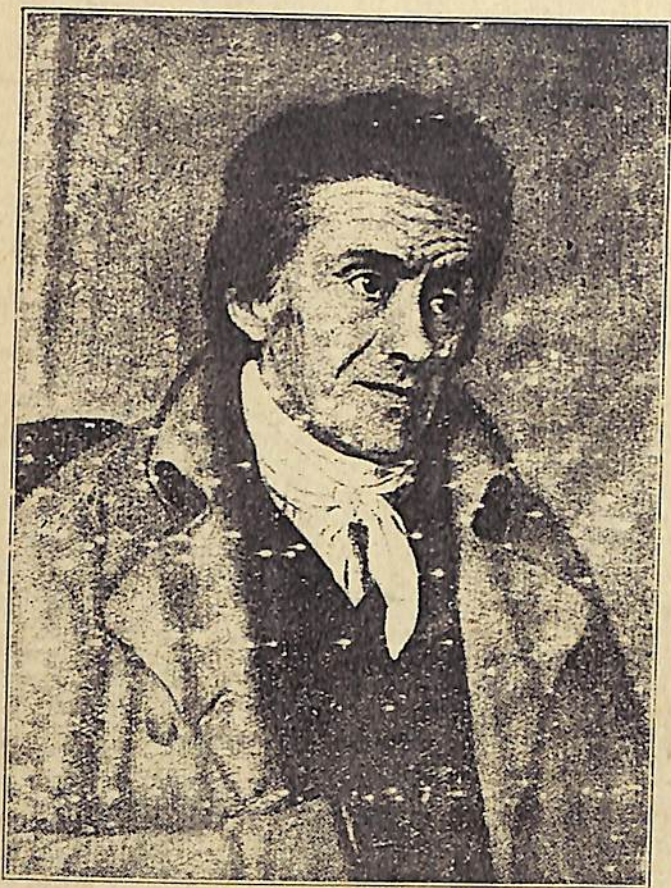

11 JUN 2013

46.178

3795-2006

ԲԵՍԴԱԼՈՑՑԻ

(1746 - 1827)

Բ. Բ. Բ.

ՄԵՄԱՐԱՆՔ ԱՌ ԲԵՄԴԱԼՈՑՑԻ

ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱԿԷՆ ԱՌՔԻԻ

Ճանչցա՞ծ ե՞ք մարդիկ՝ որոնց մեջ առնական կոչուած զօրեղ նկարագրի մը միացած է կնոջական փափուկ սիրտ մը, որոնք կը կրեն սիրող հոգի մը զգայուն, եւ սակայն կը մնան միշտ անողոք պատճախանութեան մարտի, կը կոտորեն, հակառակ ամեն բանի, իրենց պատճախանութիւնը, առջունք կամ փայլասակունքը աչեւերուն մեջ եւ սիրտ իրնողոջ:

Ճանչցա՞ծ ե՞ք մարդիկ որոնք դժամին չեն զոհեր մարդկային մարդու բարձրութիւնը:

Ճանչցա՞ծ ե՞ք մարդիկ որոնք անընդունակ անկարող ցոյց տուած են իւրեմբ զիրենք շողոքորոտեան եւ սուտի, ի վնաս իրենց շահուն եւ հանգիստին:

Ճանչցա՞ծ ե՞ք սիրասողոր հոմանիւներ որոնց մեջ բարոյական ոյժն երբեք չի կարենցներ իւր գերիշխանութիւնը, եւ որոնք, ամուսնութեան որոշման նախօրեակին, անհաւատարմի անկեղ-

ծութեամբ մը կը պարգեն իրենց բերութիւններ իրենց սիրունիկին եւ կը խնդրեն անկէ աղիկ նկատի առնել զանոնք՝ «մեծ այո»ն արտաանելէ առաջ:

Ճանչցա՞ծ էք դուրեան մը, մերոսի մը հեղինակներ՝ որոնք, ոգի ի բոլին պատշապանելով հանդերձ իրենց գիւտը, չեն վարանիր խոստովանելու անոր տկար, բերի կողմերը: Ճանչցա՞ծ էք մարդիկ որոնք, պատշապանելու անկեղծութեամբ, կը յայտարարեն իրենց առաւելութիւններուն հետ իրենց բերութիւնները եւս:

Ճանչցա՞ծ էք մարդիկ որոնք բարձր եւ մարդասէր նպատակ մը ունին կեանքի, եւ այդ նրպատակին համար կ'ապրին աննկուն, անոր զոհելով առողջութիւն, դրամ, հանգիստ, բնական կեանքի քաղցրութիւնները եւ ամեն բան որ մեծ արժեք ունի ու կեանքին անհրաժեշտ պայմանը կը կազմէ՝ սովորական ըմբռնումով:

Ճանչցա՞ծ էք մարդիկ որոնք, սովորական մարդին տարբեր եւ գեղեցիկ, չեն հասկցուած իրենց ժամանակակիցներէն եւ նշանակաւ եղած են անոնց բռնամարտեանց:

Ճանչցա՞ծ էք մարդիկ՝ որոնք իրենց իսկապիւն ետեւեն կը վստօն անդադար եւ անբնական, միւլեւ իրենց վերջին շունչը, քա-

մահելով իրենց առողջութիւնը եւ իրենց համար ամենէն սիրելի բաները, տնտեսական ընկերով ամեն սնապառական նկատում, միայն եւ միայն անապով իրենց հոգւոյն խորը հրնշոյ հրամայականին, եւ բոլորովին համեստութեամբ:

Ճանչցա՞ծ էք մարդիկ որ իրենց պատշապանութիւնը երբեք ամբողջովին կատարած չեն համարեր, միշտ պակաս մը կ'զգան, ու վեր, աւելի՛ վեր, առաջ, աւելի՛ առաջ կը մղեն ինքզինքնին անդադար:

Այդ չնայող մարդոց տպարան է ԲԵՍՊԱՆՈՅՅԻ:

. . .

Ճանչցա՞ծ էք շատախաղներ որոնք, զգեցել եւ ցեղեկ, իրենց բունին մէջ ալ, իրենց աշխատանքներուն համար կ'ապրին, զանոնք կը սիրեն անկեղծօրէն եւ իրենց բոլոր հոգւով, իբր Տօյ կ'ապրին անոնց հետ՝ իբր մեծ խաղանքով հանդերձ անոնց համար, անոնց հետ ինքզինքնին կ'զգան ամենէն աւելի երջանկ, եւ անոնց համար ու անոնց շնորհիւ իրենց խաղը կը պահեն միշտ վերջին օրը իրենց կեանքին, «իրենց պատշապանութենէն անկէն կ'անցնին եւ իրենց խոստացածէն աւելին կուտան» (Ֆոլկեր):

Համչցա՞ծ է՞ք դասխարակներ որոնք իրենց մթեր իրենց սրսին մեջ կը կրեն, որոնք, իրենց պատշաճ սաներուն հանդէպ անհուն սիրոյ հրաշքով, համեմարեղ գիւտեր կ'ընեն՝ անոնց դասխարակութեան համար:

Համչցա՞ծ է՞ք դասխարակներ՝ որոնք չեն ընդունիր քե բացարցակապէս անարժէք անդասխարակելի տղայ գտնուի, եւ կը ջանան ամենէն «անպիշան» աշակերտին մեջ ալ գրտնել բազուն ոյժի մը հետքը, զայն մշակելու համար. որոնց համար՝ «Դասխարակելը կեանքին հետ պատերազմիլ չէ, այլ կեանքը ազատագրել է, ի յայտ բերել է առատաձային ամենէն պզտիկ մասնիկը որ կայ մեր ներքոյ»:

Համչցա՞ծ է՞ք դասխարակներ որոնք ոչ միայն խիղն, այլ եւ գուր կը դնեն իրենց գործին մեջ, եւ հաշուտ կամ բարեկեցիկ ծնողաց գաւակներէն աւելի կը սիրեն աղփա՛ս տղաքը:

Համչցա՞ծ է՞ք դասխարակներ որ ամեն վայրկեան ուշի ուշով կը հետեւին իրենց սահմաններուն Ֆիզիքական, իմացական եւ բարոյական արտայայտութեանց, տեղւոյն վրայ եւ անմիջապէս կը ծանօթագրեն իրենց տեսածները, նկատելի կ'առնեն զանոնք՝ իրենց ուղեւիծը պատշաճեցնելու համար իրենց սաներուն խրատելով իրենց հաշիւաւորութեան, կամ, ինչպէս կ'ըսէր

Բեադալոցցի, դասխարակութիւնը հոգեբանականացնելու համար:

Այդ երիցս չճնաղ դասխարակներուն տիպարն է ԲԵՍՊԱՆՈՅՑԻ:

• • •

Ամբողջ Զուիցերլա, ամենէն յետին գիւղակէն մինչեւ ամենէն մեծ քաղաքը, եւ իրեն հետ Գերմանիա, Անգլիա, Իտալիա եւ անտոտ ուրիշ երկիրներ, փետ. 17ին, մահուան հարիւրամեակը տօնեցին այդ չճնաղ մարդուն եւ այդ չճնաղ դասխարակին, որուն յիշատակաբանին արձանագրութիւնը պատմութիւնն է իր կեանքին:

Աստ Կանգլի

Հայնրիխ Բեադալոցցի

Ծնեալ ի Զուրիխ. 1746 յունուար 12 ին,

Մեռեալ ի Պրուկ, 1827 փետրուար 17 ին.

Ազատարար աղքատաց՝ ի Նէոյթօֆ, Հայր որրոց՝ ի Շոանց,

Հիմնադիր ժողովրդական դպրոցին՝ ի Պերդու եւ ի Միւնխընպուքսէ.

Դաստիարակ մարդկութեան՝ յիվերտօն:

Մարդ, քրիստոնեայ, զաղաքացի.

Ամէն բան ուրիշներու համար, իրեն համար՝ ոչինչ:

...

Սիրելի Հայորդի, որ կը պատահուիս Բաղադի Բլայու, կարդա՛ կենսագրութիւնը այդ մեծ մարդուն, ներշնչուե՛ կեանքի իր ըմբռնումէն, հոգիիդ մէջ կաթեցուր ջերմեռանդութեամբ՝ շիրքեր, մարդկութեան համար մշտական խորան-հոգւոյ իր միւռնոցէն: Ուրա՛ն պէտք ունիս այդ վեհ ներշնչաւանին՝ դրամապատկան, նկարագրատկան, ետապատկան, բարոյական ընդհանուր անկումի այն օրերուն մէջ ուր կ'ապրիս, ազատագրելու համար մարդկային մարտը որ կայ մէջդ:

Մտիկ քրե ինչ որ մեծ դաստիարակը կը գրէր, իր ծննդեան եօթանասուն եւ վեցերորդ տարեգարձին օրը, զոյւ մը՝ որուն կը նուիրէր իր *Լիւնարա ունտ կնքողութեան* գրքէն մէկ օրինակ.

«Սորվէ՛ ինքզինդ նանչնալ: Փնտռէ՛ եւ պիտէ՛ ինչ մեծ բան որ Աստուած քրած է քու մէջդ. փնտռէ՛ ինչ բարի, սուրբ եւ վսեմ բան որ Ան դրած է քու մէջդ...: Աղօթէ՛ «Աստուծոյ՝ որ իր քանկագին տուրբերէն ոչ մէկը կորսուի քու մէջդ՝ քու յանցանքովդ: «Բու քանգարներէդ ոչ մէկը քաղէ՛, Աւետարանին անպիտան ծառային պէս: Զանա՛ կա-

«տաւեալ քլլալ՝ ինչպէս կատարեալ է երկնաշին Հայրդ:»

Ու երախտապարտ եղիր դաստիարակներու դաստիարակին, որուն կը պատրիս ամեն բան՝ իբրեւ դպրոցական:

...

Եւ դու, սիրելի հայ դաստիարակ, կարդա՛ կենսագրութիւնը այդ մեծ մարդուն, մշակելու համար, ամեն բանէ առաջ. ՄԱՐԴը որ կայ մէջդ. յետոյ, զգալու համար քե ՍԷՐը առաջին եւ վերջին բառն է մանկավարժութեան («Ո՛վ Աստուած, Արարիչս, պահպանէ՛ իմ մէջս միակ ոյժը զոր տարգելած ես ինձի. ՍԷ՛Րը» կ'աղերսէ Բէսդալոցցի). ու, վերջապէս, տոգորուելու համար այն հիմնական էականութիւններով զուս գտաւ, հար մը առաջ, հանձնարեղ մանկավարժը, եւ որոնց մէկ մասը հազիւ իրականանալու վրայ է մեր օրով:

...

Դուն ալ, հայ հրապարակագիր կամ հեղինակ, ներշնչուե՛ իւրմէ, անկաշառօրէն, անկեղծօրէն գրիչդ իսպաս դնելու համար բարիին, նեմարիսին եւ գեղեցիկին միայն, ձաղ-

կելու համար սուտ, կեղծ, սգեղը, ստույն-
նը, անարդարը. պանծացնելու համար նեմա-
րէսը, արդարը, գեղեցիկը, ազնիւը, վսեմը:

• • •

Ո՛վ մայր, որ այնքան մեծ սեղ մը կը
գրաւէիր մայրասիրտ Բեադալոցիին մտքին ու
տրտն մեջ, անսա՛, դուն ալ, երկիւղածօրէն,
անոր քանկագին պատուերներուն՝ քու անգու-
գականօրէն փափուկ ու դժուարին ու անգու-
գականօրէն կարեւոր դերդ լաւագոյն կերպով
կատարելու համար:

• • •

Նւ դու՛ք ու ժողովուրդին շահերուն վար-
չութիւնը ստանձնած էք, ներշնչուեցէ՛ք *Լիւ-
հարտ ու Նա Կերդրու* Եւ, *Այո Կամ Ոչ* Ի հե-
ղինակին — որ պահ մը Illuminé ներու ընկե-
րակցութեան ալ պատկանեցաւ — միտքէն էւ սիր-
տէն:

• • •

Նւ դու՛ք, եկեղեցականներ, սորվեցէ՛ք Բեադա-
լոցցիէն քե՛ ընկերային բ՛նչ մեծ դեր ունիք
կատարելու՝ ոչ այնքան խօսքով — զոր չի սի-

րեւ Բեադալոցցի — որքան գործով:

• • •

Շողա՛, շողա՛ յաւե՛ս, ո՛վ անմահ վար-
պե՛ս, հայ մօր, հայ դաստիարակին, հայ հրա-
պարակագրին ու հայ հեղինակին հոգւոյն մէջ,
էւ լուսապայծառ ջահովդ առաջնորդ եղի՛ր
անոնց՝ իրենց դժուարին պատականութեանցը
կատարման մէջ:

ԲԵՍԴԱԼՈՅՑԻԻ ԿԵԱՆՔԻՆ ՈՒ ԳՈՐԾԻՆ

ՈՒՐՈՒԱԳԻԾԸ (*)

Հարուստ չէին ծնողքը Հայնրիխի, որ, վեց տարեկան հասակին մէջ որը մնացած իր պատուական հօրմէն, մեծցաւ իր բարի և առաքինի մօրը խնամոցը տակ: Մայրը իրեն աջակից ունէր՝ բառին բովանդակ իմաստովը և զիւցազնաբար անձնուէր մեծանձն սպասուհի մը, Պապլի:

Հայնրիխ մէկն էր այն տղացմէ որոնք, շովորականէն տարբեր և վեր իրենց հոգւրանութեան պատճառաւ, չեն հասկցուիր ոչ միայն իրենց ընկերներէն ու, այլ նաեւ, յաճախ, այն հաստիարակներուն կողմանէ որոնք անկարող են հողիներուն խորը իջնելու, հոն գտնելու համար ոսկին՝ զոր կը ծածկէ գուղձը: Ուստի, տղեղուկ, ձախաւեղ, թափթփած, միամիտ, երկչոտ և մտածկոտ,

(*) Յետագայ տղերը քաղուած (յաճախ բառ առ բառ) և ներշնչուած են, մեծ մասամբ, Ալպէս Մալչի ԿԵԱՆՔ ԲԵՍԴԱԼՈՅՑԻԻ գեղեցիկ գիրքէն: Alb. Malche VIE de PESTALOZZI, Payot, Lausanne, 1927.

բայց նաև ուշխատասէր, լրջամիտ և իր ընկերներէն հեռու ապրել սիրող Հայրենիքը նշաւակ էր ծաղրի և չարահայտի կատակներու, ու իր յոռի գիրին, ուղղագրական սխալներուն և չգիտեմ տակաւին ո՛ր թերութեանցը համար կը յանդիմանուէր այդ իբր թէ ողորմելի աշակերտը որ «մարդ ըլլալիք չունէր», թէ և այն օրը ուր, երկրաշարժի ցընցումի հետեւանքով, աշակերտներ և դաստիարակ լեղապատառ փողոց խոյացած էին, այդ «ողորմելի» աշակերտն էր որ խելայել-ղօրէն վեր ելաւ սանդուղէն՝ վախկոտներուն թողած գլխարկները և շլայուակները բերելու համար:

Դեռատին Բեսդալոցցի իր պարապուրդքը կ'անցընէր Ձուրիխի մօտ գիւղ մը, իր մեծ հօրը քով. ապրելով հոն՝ ոչ միայն իր խառնուածքին պատշաճող կեանքը բնութեան ծոցին մէջ — ամէն չարեաց աղբիւրը քաղաքն է, պիտի ըսէ յետոյ — այլ նաև այցելելով հիւանդներուն և աղքատներուն, այս կերպով շփման մէջ դնելով ինքզինքը մոլորութիւն տառապանքին և շուտութեան հետ: Բեսդալոցցիի գերզգայուն հոգին չէր կրնար խորապէս չտպաւորուիլ իր անսածնութեն, ու սլատանեակը կը մրմնջէր. «Երբ մեծնամ, ձեզի պիտի օգնեմ»: Տարիներ յետոյ, Պաղէլ քաղաքին մէջ, ճամբան տեսնուելաւ:

Բեսդալոցցի՝ կօշիկները յարդէ կապով կապած, դրամ չունենալով, կօշիկին արծաթէ կոճակները տուած էր չքաւորի մը: — Ուրիշ օր մը, բարեկամէ մը փոխ առած քիչ մը դրամը՝ ճամբան դացած ատենը տուած էր խեղճ գիւղացիի մը որ իր կովուն կորուստը կ'ողբար:

Բայց ասոնք բաւական սովորական ձեւեր են ողորմութեան, թէ և ոչ շատ սովորական առաքինութիւն: Բեսդալոցցի, սովորականէն վեր հոգի մը, ա'յլապէս պիտի օգնէր ժողովուրդին: Այս նպատակաւ, և էր իմացական-բարոյական մշակոյթին վրայ շատ գեղեցիկ ազդեցութիւն մը ունեցող մէկ քանի պատուական ուսուցիչներու առաջնորդութեամբ, ինչպէս նաև մէկ քանի ընտիր բարեկամներու հետ շրջիմամբ, նախ առաւելածառնութիւն, յետոյ իրաւաբանութիւն ուսուց, սորվելու համար թէ ինչպէս կարելի էր օգնել աղքատին ու ինչպէս կարելի էր անիրաւութիւնները բառնալ ընկերութեան մէջէն:

Յիշար նկատուելու աստիճան խանդավառ և զաղափարադաշտ այս հոգին, կրօնքին իսկութեամբը խորապէս տողորտած, և կորովով գեղուն՝ ամէն անհոգ պէս որ բարիին և ճշմարիտին անկեղծ և զօրաւոր համարումն ունին, իր կեանքին նպատակ ընտ-

92055
11

1400-2006

3795-2006

րած էր ժողովուրդը վերածնունդանել դաստիարակութեան միջոցաւ: Միտքը սրտին մէջ կրող այդ մեծ մարդը, որ ենթակայ եղաւ մարդոց ստորնութեանց, անդադար և հակառակ ամէն բանի իր տեսականին ետեւէն վազեց, և զա՛յն միայն տեսնող իր կեանքը եղաւ շարք մը դժբաղդութեանց՝ որոնք կըրցան զգետնել, բայց չէին կրնար ըստպաննել հաւատքը և կորովը՝ Սոկրատեսերու, Ֆրանսուա տ'Ասիզներու արմէն բուսած այս մեծ տեսանողին, որ «խրը մուրացկան ապրեցաւ, մուրացկաններուն սորվեցնելու համար իրը մարդ ապրելու» Ընդհակառակը, դժբաղդութիւնները նոր ոյժ մը կը պարգեւէին իր կեանքը մարդկութեան շարունայն նուիրած այդ մարդուն, որ, օր մը, սոյլէ մը ջախջախուելու վտանգէն մազապուր պրծած, այս սրկածին մէջ Աստուծոյ կա՛մքը կը տեսնէր և կը կազդուրէր իշրարոյսլքուած էութիւնը, իր կեանքին նըպասակ ընտրած գործը ի՛նչ ըլլայ ըլլայ գլուխ հանելու հաստատ որոշումով: Ինքն իրեն հանդէպ խոստմնադրուծ մը չեղաւ երբեք անյողդող յարատեւութեամբ օժտուած այդ կորովին՝ որ ուխտած էր «մեռնիլ կամ յաջողիլ»:

Անշուշտ, թէ՛ իր անձին և թէ՛ իր ընտանիքին սիրոյն համար, պիտի ուզէինք որ հազուադիւսօրէն և այլամերժօրէն դադարապաշտ այդ հոգին նուազ զգացումներէն տարուող, աւելի «գործը գիտցող» մէկը ըլլար, որովհետեւ երկու բարեմասնութիւնները զիրար չեն արտաբերու: Բայց ահիկա չ'արգիլեր որ հիացում և պաշտում Ղշանք Բեսդալոցցիի համար, այնպէս ինչպէս որ է:

Աղէկ է կրկնել, իր բովանդակ կեանքին մէջ իր տեսիլքին ետեւէն վազեց, ու զայն իշրականացնելու համար ոչ նիւթական — դերամին համաբարհամարանք միայն ունէր — ոչ բարոյական ունէ զոհողութեան, ու յաճախ աներեւակայելի զոհողութեան առջեւէն ընկրկեցաւ:

Անուանի հողագործի մը քով ժամանակաւ աշկերտութիւն ըրած Բեզալոցցի, որ հիմա պատուական կնոջ մը հետ ամուսնացած էր և հայր էր, փորձեց հողագործութեամբ պարապիլ: Բայց ըլլա՛յ անոր համար որ հողը ամուլ էր, ըլլա՛յ աննպաստ օդերուն պատճառաւ, ըլլա՛յ «գործը չգիտնալուն» համար, ըլլա՛յ նաեւ, ներքի է եւնթաղրել, անոր համար որ կեանքին նպա-

տակը կը լլկէր զինքը անդադար, հակառակ իր անդուլ աշխատութեան, հակառակ իր կնոջ և բարեկամներու նիւթական և բարոյական աջակցութեան, յաջողութեան օրերուն յաջորդեց ձախորդութիւնը:

Կարօտ մնալու չափ չքաւոր, առանց հասոյթի ասլահով աղբիւրներ հայթայթած ըլլալու, պարզապէս զգացումէն մղուած, Բեսդալոցցի զիւցեղնական զաղափարն ունեցաւ՝ այդ միջոցին (1798) Եւրոպան բռնկցնող ֆրանսական Յեղափոխութեան և անոր արձագանդը եղող հելվետական Յեղափոխութեան հետեւանքով աղքատ և լքեալ որբերու համար զոյրոցի մը վերածելու այն ազարակը գոր Նէօյհօֆ կոչած էր և ուր չէր յաջողած իբր հողագործու Կ'ուզէր կերակրել, հագուեցնել, կրթել այդ խեղճերը, ինքը լիշուառ, կ'ուզէր թշուառութենէ ազատել այդ հէք էակները և ընկերութեան համար օգտակար մարդիկ ընել այդ խեղճ ապականածները՝ ձեռական աշխատութիւնը լծորդելով իմացական աշխատութեան: Սյդ մտերացիկներուն կ'ուզէր սորվեցնել աշխատութեան յարդը և աշխատութեան շնորհիւ ասպրուստ ձարելու բարձրութիւնը, իբրը մակարոյժ ասրելու նուաստութեան քով:

Տղաք ուսում ստանալով հանդերձ պիտի սորվէին ամառը արտերուն մէջ աշխատիլ, ձմեռը բամբակ մանել և հիւսել:

Բեսդալոցցի Նէօյհօֆի մէջ ըրաւ մանկավարժութեան իր առաջին փորձերը, և իր իրական ուսուցիչը եղաւ, այս մարդին մէջ, ամէնէն առաջ, իր գաւաղը՝ փոքրիկն ժաքլին: Հանճարեղ յայտյանդիման իմացողութեամբ լեցուն այս մանկավարժը, որ նոր ժամանակաց մէջ մեծ վարկ վայելող զիտական մանկավարժութեան էական ըսկզբունքը — «դործոն դպրոց» ի սկզբունքը — գտած էր, Նէօյհօֆի մէջ կը գործադրէր արդէն, ի մէջ՝ այլոց, մանկավարժական միջոց մը որ տակաւին նորութիւն կը նկատուի մեր օրով. այն է՝ ամէն մէկ վայրկեան եւ քայլ առ քայլ հետեւիլ իւրաքանչիւր տղու ֆիզիքական, իմացական և բարոյական վիճակներուն և արձանագրել իր զիտողութիւնները:

Բայց անձնուէր դաստիարակին գերազանցողէս մաշդասիրական այս ձեռնարկը, որ միեւնոյն ատեն փորձառական մանկավարժութեան սենսակ մը աշխատանոց էր երկար կեանք չէր կրնար ունենալ, որովհետեւ ամէն ձեռնարկի յաջողութեան ջի-

ղը — զրամը — կը պակսէր, ու կինն ալ հիւանդացած էր:

Ստիպուեցաւ արձակել իր սիրելի տղաքը: (*) Մեկնեցաւ նաև իր կինը իր զուկին հետ, առանց փոխադարձ ունէ ատելութեան զգացումի, այլ պարզապէս ասպրեւելու յարմար կերպ, պատշաճ իւրաքանչիւրին խառնաւածքին:

Բեաղալոցցի, առանձին մնացած իր տեսիլքին հետ, զոր բնաւ չէին տկարացուցած ոչ ձախորդութիւնները և ոչ ալ գիւղացիներուն կամ փողոցէն անցնող դպրոցականներուն անցումը ծաղրէրը, կը գրէր՝ աւարտելու համար իր մէկ երկը, Մեկնեցաւ ևս զիւր գիւղացիներէն աւելի քան զիւր շարք վճիռներու՝ ուր Բեաղալոցցի կը քննադատէ զըս-

(*) Նեոյճօֆը Բեաղալոցցիի կնիքին մէջ մասնաւոր տեղ մը գրաւած է: Իր թուը, հակառակ իր մեծ հօրը կտակին, ծախեց զայն Սեպտեմբեր, 1912 էն ի վեր, 1904 էն, սկսեալ թափուած քանքերուն շնորհիւ, Նեոյճօֆը վերագնաւած և ազգային հաստատութիւն մը եղած է, Բեաղալոցցիի ըզձացած գրութեամբ իր հարիւրամեակին առթիւ, փափագ յայտնուեցաւ որ կատարուած հանգանակութենէն բաժին հանուի նաև Նեոյճօֆին:

րոցներուն մեքենական ընթանցքը և կ'ուզէ որ հողին մշակուի ի ներքուստ, մանկավարժական ամէնէն հոյակապ գիւտը՝ որով կը պարծի արդի մանկավարժութիւնը:

Նեոյճօֆի իր տղոցմէն բաժնուելէ վերջ, տատնուածը տարի Բեաղալոցցի զրական աշխատութեանց անձնատուր եղաւ, առանց մէջ զլխաւորը ըլլալով Լյուկսըմբուրգ, իր համըստ փորձառութիւններովը կազմուած մանկավարժական վէպ, որ մեծ յաջողութիւն կը գտնէ Զուիցերիոյ մէջ և Զուիցերիայէն դուրս, մասնաւորապէս ի Գերմանիա:

Բայց խօսիլը, որեւէ չէր դժացներ զինքը: Իր հողոյն էական պահանջը գործն էր, ու դորձելու միակ արդիւնաւոր ձեւը — հիմա դարձեալ ու ամէն ատենէ աւելի կը հաւատար անոր — վարժապետ ըլլալն էր:

Զուիցերիոյ մէջ պոռթկացած յեղափոխութիւնը անգամ մը ևս հայթայթեց իրեն այդ գործը: Լեռներուն մէջ հարիւրաւոր տղաք երեսի վրայ մնացած էին թափառայած, սովալլուկ, որոնց հողը ստանձնող մէկը իզուր կը փնտռէր Կառավարութիւնը: Բեաղալոցցի ինքնամատոյց կ'ըլլայ: Կը ժողովէ հինգէն տասնեհինգ տարեկան այդ եղ-

կելիները, մանչ և աղջիկ, ու կ'ամբողջեց
Որդանոցի մը մէջ, ի Շթանց, թշնամի մի-
ջալայր, քանի որ Բեսդալոցցի բողոքական
էր, իսկ Շթանցի բնակչութիւնը՝ կաթոլիկ:
Ութսունին մէջէն յիսունը միայն զիշեր ցե-
րեկ Որդանոցը կը մնային, անկողինի պա-
կասութեան պատճառաւ: Անոնցմէ շատերը
այնքան հինցած քոսախտ մը ունէին որ
զրեթէ չէին կրնար քաշել: Շատերուն
գլուխը ծակած էր: Շատերը ոջիլով լեցուն
քուրջերով ծածկուած էին: Շատերը նշահար
էին կմախքի պէս դեղին անդոհայի աչքերով
կը խնդային և կասկածի ու մտահոգութեան
խորշումներ ունէին իրենց ճակտին վրայ: Ո-
մանք անպատկառօրէն յանդուգն էին, մութ-
լու, կեղծելու, ամէն տեղաւ: Խաբէջալութիւնը
վարժուած: Ուրիշներ, ընդհակառակը, չքա-
ւորութենէ ջախջախուած, համբերող, բայց
ստանց սիրոյ և վախկոտ: Այս տոյցովն մէ-
կը կուզ էր: Ուրիշ աղջնակ մը մկանունքի
կարկամութեան ենթակայ էր: և որովհետեւ
ճահիճներու մէջ ապրած էին, Շատերը ջերմ
ունէին ու կը փսխէին: Ամէնքն ալ, բացի
երկուքէն, անօթութենէ կը մեռնէին: Հինգ
հատ կար որոնք մութալը իրենց համար
զորք ըրած էին: Մէկ երկու որը կար բո-

լորովին անոք: Տասը հատին մայրը մեռած
էր: Բսան հատին հայրը սպաննուած էր:
Ոմանք փախած էին այն պահուն ուր պա-
տերազմի ամէնէն տաք միջոցին՝ իրենց տու-
նը բացերու մէջ էր:

Շատերը բան մը չէին գիտեր: Ամէնէն
ուսեալները այրուքներ գիտէին: Երկուքը
հիւսել կարել սորված էին: Եւ որքա՛ն վատ
ունակութիւններ, որքա՛ն չարիք՝ այդ տը-
ղոց մէջ:

Ահա ուրեմն հարցը: Այլակերպ, ապա-
կանած տղաց խուժան մը: Աստուան ժամը վե-
ցէն մինչև իրիկուան ժամը ութը անոնցմով
զաւշելու համար մէկ հատիկ դաստիարակ
մը, յիսուն հրկու տարեկան աշակերտ մը:

Իր տեղը ուրիշ մէկը օգնական մը պի-
տի ուզէր: Բեսդալոցցի չուզնր. «Չ'ուզէի մի-
նակ ըլլալ և անպատճառ պէտք էր որ մի
մինակ ըլլայի՝ նպատակիս հասնելու հա-
մար: Ինձի համախոհ մէկը չպիտի կրնայի
գտնել... Օգնականներս որքան աւելի գի-
տուն ըլլային՝ այնքան քիչ պիտի հասկը-
նային գիտ»

Ի՞նչ պիտի ընէ ուրեմն:

Պիտի ընէ միակ բանը զոր գիտէ: Պի-
տի սիրէ:

«Երբ գործս իր հարադատ հանդաման-
քովը կը դիտեմ, չկար մէկը որ ինծի չափ
անկարող ըլլար զայն ի գլուխ հանելու...
և սակայն ի գլուխ հանեցի: Սէրն էր այս
բանը ընողը: Աստուածային այժ մը ունի
սէրը՝ երբ ճշմարիտ է ան և խաչէն չի
վախնար:»

...Երբ ճշմարիտ է: Բեազալոցցի կը մաք-
րէ այս վերքերը, կը խնամէ այս ջեր-
մերը: Կը կերակրէ իր պղտիկները, զա-
նոնք կը հաղուեցնէ: «Աստուծոյ մինչև իրի-
կուն մինակ է՝ իրենց հետ: Իմ ձեռքէ:» Կ'ըն-
դունէին ամէն բան որ կրնար օգտակար ըլլալ
իրենց մարմնոյն և հոգւոյն: Ամէն օգնութիւն՝
ի հարկին, ամէն մխիթարութիւն, ամէն զը-
թութիւն անմիջապէս ինչմէ կ'ազար իրենց:
Իմ ձեռքս կը բռնէր իրենց ձեռքը, իմ աչ-
քերս կը հանգչէին իրենց աչքերուն վը-
րայ: Իմ արցունքս կը հոսէր իրենց ար-
ցունքին հետ, և կը ժպտէի՝ երբ անոնք
ժպտէին: Աշխարհէն, Շղանցէն դուրս էին,
անոնք ինծի հետ էին և ես՝ իրենց հետ:
Իրենց ապուրը իմա ալ էր, իրենց ըմպի-
ւիքը իմա ալ էր: Շուրջս ոչինչ ունէի, ըն-
տանիք չունէի, բարեկամ չունէի, սպասու-
որ չունէի, զիրենք միայն ունէի: Իրենց

մէջ էի՝ երբ քաջառողջ էին, իրենց սնու-
րին քով՝ երբ՝ հիւանդ էին: Անոնց մէջ-
տեղ կը քնանայի: Իրիկունը ամէնէն ետքը
կը պառկէի և առտուն ամէնէն առաջ կ'ել-
նէի: Երբ անկողինը ըլլայի՝ իրենց հետ
կ'աղօթէի և ուսում կ'աւանդէի անոնց՝ մին-
չև որ քնանային. իրենք կ'ուզէին: Անդադար
վարակութիւն ևնթակայ, ևս ինքս հոգ կը
տանէի անոնց հազուատներուն և անոնց ան-
ձին՝ որոնց աղտոտութիւնը զրեթէ անդար-
մանելի էր:

«Ահա ինչպէս եղաւ որ տակաւ առ տա-
կաւ այս աղաքը ինծի հետ կապուեցան և
ամառք այնքան խորապէս որ իրենց ծնո-
ղաց և բարեկամներուն կ'ընդդիմախօսէին՝
երբ անոնք անմիտ կամ սուտ բաներ ը-
սէին իմ մասին: Կ'զգային թէ ինծի դէմ
անիրաւութիւն կ'ըլլար և կարծեմ թէ այս
պատճառաւ կրկնապ և կը սիրէին զիս:»

Հակառակ իր յառաջացեալ տարիքին, յոգ-
նիլ չզիտէ, ամէն բանի կը հասնի, ինքն
է տնօրէնը, ինքն է դաստիարակը, ինքն
է հսկողը, ինքն է սպասուորը. (մէկ տըն-
տեսուհի ունի իրեն օգնող): Անդադար
իւր տղոց հետ է, իր քուռն իսկ զոհելով
անոնց հոգածութեան: Ինչ փոյթ թէ ա-

ողղջութիւնը լրջօրէն խանգարուած է, արիւն կը թփնէ. իր սիրական տղոցը հետ է, անոնց օգտակար կ'ըլլայ, այդ կը բաւէ իրեն. ուրիշ բանի վրայ մտածելու ոչ ժամանակ ոչ տրամադրութիւն ունի:

Իր տղոց համար ունեցած բուռն և անհուն սէրը իր դէմյանդիմանական հանճարին զտնել կուտայ մանկավարժական այն մեթոտները որոնք «մանկավարժութեան հայր» տիւղոսին արժանացուցած են զինքը: Շթանցի «յիմարութենէն» ծնած է նոր ժամանակներու նախակրթարանը:

Ու այդ ինկած տղաքը օր ըստ օրէ կը բարձրանային կ'ազնուանային իրենց «հայրիկ»ին անձնուրաց հոգածութեան շնորհիւ: Իրենց զէմքը լոլորովին կերպանափոխ և դած էր: Կ'ուզէին սորվիլ, կ'ուզէին մարդ ըլլալ: Երեք առ երեք նստած, իրարու կ'օգնէին, իրարու կը սորվեցնէին, որովհետեւ դաստիարակը չէր կրնար ամէն մէկովը զրադիլ միևնոյն ատեն: Հոս տասը տարեկան մեծ մը իր թեքը անցուցած աջի և ձախի երկու ընկերներուն վիզին, շատ դանդաղօրէն կը կարգայ տառերը, հոգ տանելով անոնց կրկնել տալու սորվեցուցածը:

Հոն, ուրիշ պզտիկ խումբ մը հաշիւներու

վրայ ինկած է: Անդին ուրիշներ կը դժագրեն հերձաքարերու վրայ՝ զորս Բեադալոցցի խելք ըրած է դորձածել իր աշակերտներուն համար:

Դաստիարակը, բարի Բեադալոցցին, մէկ մը մէկուն մէկ մը միւսին քով կ'երթայ, կը սորվեցնէ թուանշան մը գծել, տառ մը գրել, հաշիւ մը ընել: Երբ նստի, ողկոյզ մը տղաք զինքը կը շրջապատեն, ոմանք ծունկերուն վրայ, ոմանք նոյնիսկ կոնակին վրայ: Ա՛հ, որքան կը սիրեն իրենց Բեադալոցցի հայրիկը:

Իրիկունը կը խմբուին Բեադալոցցիի բոլորտիքը որ հայրաքար կը խօսի անոնց հետ: Իրիկուն մը անոնց կ'ըսէ. «Տխուր լուր մը աւի. Ալգութֆ զիւղը այրէր է. բոլոր տուները ոչնչացեր են. այս սչահուս, հարիւր տղայ առանց բնակարանի, առանց հացի և առանց հագուստի մնացած են, ինչպէս դուք էիք՝ քանի մը շաքաթ առաջ: Ի՞նչ կ'ուզէք ընել անոնց համար. կ'ուզէ՞ք որ անոնցմէ քսանի չափ մեր տունը բերել տանք:

— Ո՛հ, այո, կը պատասխանեն տղաքը՝ միասիրտ:

— Բայց, կը յարէ Բեադալոցցի, աղէկ խոր-

հեցա՛ք: Մեր տան մէջ մեր ուղածին չափ
զբամ չկայ և աղահոփ չեմ որ այս խեղճ
տղոց պատճառաւ հիմակուընէ աւելի զբամ
տան մեզի: Կարելի է սէտք բլլայ որ ա-
ւելի աշխատիք, նուազ աղէկ սնանիք և
ձեր զգեստէն բաժին հանէք այս խեղճ տը-
ղոց: Ուստի, մի՛ ըսէք թէ կ'ուզէք որ դան'
եթէ տրամադիր չէք սիրայօժար կրեւո-
րենց ժամանումին բոլոր այս հետեւանք-
ները:

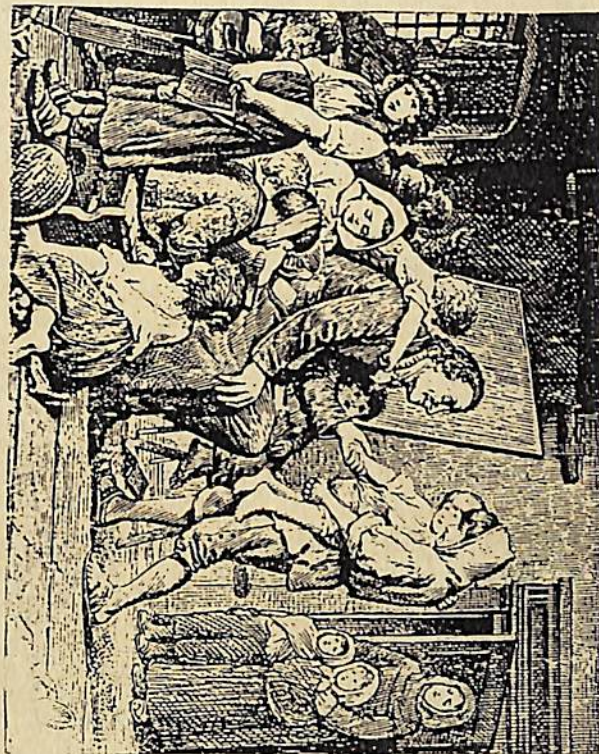
Տղաք հաստատ կը մնան իրենց որոշ-
ման մէջ:

— Այո՛, կ'ըսեն, կ'ուզենք աւելի աշխա-
տիլ, նուազ ուտել և մեր զգեստէն բաժին
հանել այս տղոց: Այո՛, կ'ուզենք որ դան':

Տասնըմէկ տարի, Բեռլինցի իր դա-
ւալներուն վրայ լծափեց իր սակի սրտին
ու մանկավարժի հանճարին բոլոր դանձերը,
ազնուացնելով երջանկացնելով այդ խեղ-
ճերը, և դաստիարակելով զանոնք այնպի-
սի մեթոտով մը որմէ լաւաւոյնը չէ գտած
մեր օրերու գիտական մանկավարժութիւնը:

Ու օր մը, յաւիարձ, կառավարութիւնը
չէնքին սէտք սնանալուն համար թէ մա-
քիավելեան թշնամութեանց հետեւանքով,
եկեւն Ռոբանոցը զսցելու:

ԲԵՐԼԻՆԻ ՇՈՒՆՅՈՒ ՄԷ (ԳԻՐԳԻ ՆԱԽԵՆ ԱՐԽԱՅԺ)

Մեծ փորձութիւն մըն էր հիւանդ Բե-
զալոցցիին համար այն վայրկեանը՝ ուր
պէտք էր բաժնուիլ իր աշակերտներէն, իր
հօգույ հատարներէն: Սմէն մէկուն համար
ծրար մը կապեց, ամէն մէկ ծրարի մէջ
դրաւ հաց և յիշ մը գրամ, յետոյ, հեկե-
կալով, իւրաքանչիւրին ծրարը կախեց ա-
մէն մէկուն կոնակէն: Կսկծեցուցիչ տեսա-
րան մըն էր: Բեզալոցցի զանոնք ամէն-
քը ողջապարեց վերջին անգամ ըլլալով և
օրհնեց. յետոյ, դաստիարակ և աշակերտներ,
կամ մանաւանդ հայր և զաւակներ, իրար-
մէջ բաժնուեցան առ յաւէտ:

Ու դար մը վերջը, մեծ մանկավարժին
արձանին տակ կամ Կրօպի խմբունկարին
մէջ ալ կ'դգաս բարակեւելը իր վեհ սրտին:
Եւ դու, դաստիարակ, երկիւղածութեամբ կը
համակուիս ի տես այդ խոխով դաստիա-
րակին, որուն քղանցքէն կախուած են բազ-
դէն հարուածեալ երբեմնի այդ աղաւան-
եալները՝ զոր զորովով լեցուն հրեշտակ-
ներու է փոխած մանկավարժը: Կ'դգաս թէ
կուրծքդ կ'ուտի՝ հետզհետէ, խորիւնդ կը
վերանայ, ու ան լիտակցարար ծունր՝ կը դը-
նես այդ սուրբ անդրիին առջև՝ որուն պատ-
ուանդանը կը թրջեն պաշտամի արցունքդ:

1799 ին, դպրոցները կը պարզէին ողբալի վիճակ մը, որուն մասին դադափար չէն կրնար կազմել ամէնէն յետագէմ վարժարանի աշակերտներն անգամ, մեր օրով Շատ տեղեր, դպրոցի յատուկ շէնք չկար. տղաք, երբեմն ուսուցչին, երբեմն ալ ծնողաց տան մէջ կը հաւաքուէին: Հազուադէպ չէր հարիւր տղայ գիղուած գտնել մըթին սենեակի մը մէջ: Ոչ դպրոցական որոշ տարիք և ոչ ալ դասարանական բաժանում: Ամէն տղայ իր գէրքը կը բերէր և ուսուցչին քով կ'երթար դասը ըսելու Տիրող դասը գոցն էր, և ով որ ամէնէն աւելի արագօրէն ըսէր՝ լաւագոյնը կը համարուէր: Ուսմանց ծրագիրը խեղճուկ բան մըն էր՝ քրիստոնէական, աղօթք, երգ, Եթէ ծնողք ուզէին, գիրի դաս ալ կ'աւանդուէր, բայց զրեթէ երբեք աղջիկներու: Հազուադէպ տղան նաև հին ազգաց պատմութիւն և հաշիւ:

Ուսուցչի պաշտօնը աճուրդի կը դրուէր և բնականաբար ամէնէն քիչ թոշակով գահացող ուսուցիչը կ'ընտրուէր: Մնաց որ ուսուցչութիւնը ուրոյն ասպարէզ մը չէր:

որմնադիրներ, պանդոկատներ, գերեզմանափորներ, ոստանանկներ, լուսարարներ, ազարակի ծառաներ ուսուցչութեան թեկնածու կը ներկայանային, երբեմն երկու արհեստները միանգամայն ի դարձ զնելով: Անոնց մէջ կային այնպիսիներ որ նոյնիսկ զրեթէ չէին գիտեր:

Դպրոցներու այս վիճակին դարման տանելու համար՝ Պետութիւնը որոշեց նախ և առաջ վարժապետանոց մը բանալ: Անոր տնօրէնութիւնը՝ առաջարկուեցաւ Բեսողլոցցիի, որ մերժեց, որովհետև ամբողջ մտածումը Շղանց վերագառնալ էր, և ուրիշ բան չէր ուզեր՝ բայց եթէ իր փորձերը շարունակել, կանոնաւոր դպրոցի մը մէջ կիբարկելու համար գտած մանկավարժական ճշմարտութիւնները:

Կառավարութիւնը ըմբռնեց Բեսողլոցցիի անշահախնդիր և զուտ դադափարողաշտական մտածումը, և զայն կարգեց դաստիարակ՝ Պերգուի (') վարի դպրոցին, ուր կ'ընդունուէին աղքատ և գիւղացի տղաքը: Այս կարգադրութիւնը սպիացոյց թաքեղը հիւանդին որ, ի մեծ զարմացում ամէնուն, իր

(') Դերմ. Burgdorf

հիւանդ մարմնովը, դոր դարձանելու համար
կընդհատուի զայն և, վազեց ի Պերդու՝
ստանձնելու իր պաշտօնը:

Պերդուի գլխովին դաստիարակն էր կօշ-
կակար մը, որ կօթանասուն երեք աշա-
կերտ ունէր: Աշակերտներուն կէսը յանձ-
նաւեցաւ նորեկ դաստիարակին: Հոս իյայտ
կու գայ Բեսդալոցցիի նկարագրին մէկ կող-
մը. ինքը որ իր արտայայտած գաղափար-
ներովը մեծ հեղինակութիւն կը վայելէր,
այդ մեծ մարդը, զերծ ամէն մտաւար-
կան դժգոհութէ, կը յօժարէ իբր օգնական
մտնել կօշկակարին դասարանը և այբուբն
սորվեցնել: Չէ՞ որ իր տիրական գաղա-
փարը — դուիցերիացի ժողովուրդը ի հիմա-
նէ վերակերտելու գաղափարը — իրականացնե-
լու առիթը ներկայացած էր. ի՞նչ փոյթ
մնացեալ փոքր, սղորմելի բաները՝ այդ
իրապէս մեծ մարդուն համար:

Արի տես որ կօշկակարը մտմտութի մէջ
կ'իյնար: Մրցակից մը կը տեսնէ եռանդուն
խանդավառ նորեկին մէջ: Ու, անկէ ազա-
տելու համար, կը չիմէ զիւրին զէնքին,
զբարձրութեան, և նախ՝ զբարձրութեանց
ամէնէն վտանգաւորին, անկրօնութեան: Հե-
տեանք. ժողովրդին ազգայն գասակարգին

ժողովին բողոքին վրայ՝ Բեսդալոցցի կ'անց-
նի վերի դպրոցը, բարեկեցիկ դասակարգին
տղոց վրայ կատարելու համար իր փորձը,
քանի որ ա՛յդ դասակարգն էր որ անկրօն
և սոցիալայն մարդը հրաւիրած էր փորձ կա-
տարելու տղոց վրայ:

Երկչոտ Բեսդալոցցին, շփոթութեանց ճշդ-
նախամերէն անցնելէ վերջ, իրեն յատուկ ե-
ռանդովը կը փարի գործին, կը փնտռէ, կը
փորձէ և, հարիւր տարի կանխելով, հան-
ճարեղ չիւտեր կ'ընէ՝ դաստիարակութիւնը բը-
նական հիմքու վրայ դնելու, կեանքը դպրո-
ցին մեջ մտցնելու, մէկ բառով եւ ինչպէս
իմք կ'ըսէ՝ «դաստիարակութիւնը հոգեբանա-
կանացնելու» մարդին մէջ:

Ուրիշ ամիսէ ի վեր կը պաշտօնավարէր,
երբ ամսօրէի քննութիւնները հասան: Յազ-
թանակ մը եղան անոնք, աւելի ճիշդ, հը-
րաշքի պէս բան մը, և Դպրոցներու Յանձ-
նաժողովը յարմար դատեց Բեսդալոցցիի զըր-
կել տեղեկագիր մը բրուն մէջ կ'ըսէր, ի մէջ
այլոց. «Այլագան ընդունակութիւններով ձեր
աշակերտներուն զարմանալի յաջողութիւն-
ները պայծառօրէն ցոյց կու տան թէ անպի-
տան աշակերտ չի գտնուիր՝ երբ ուսուցիչը

դիտէ ճանչնալ անոր ընդունակութիւնները
և զանոնք մշակել իրօք հոգեբանական ար-
ուեստով մը»

Քննութիւններէն վերջ, մանչերու Երկրորդ
դասարանին դաստիարակ կ'անուանուի, թէև
իր միտքը և սիրտը դէպի Նէօյհօֆ կ'ուղ-
ղուի միշտ, ուր կը փափագէր որ կառավա-
րութիւնը ձրի և պաշտօնական Որբանոց
մը հիմնէր:

Այս միջոցին է որ իր զաւակը ծանրա-
պէս կը հիւանդանայ ի Նէօյհօֆ, մազապուր
պրծելով մահուէն՝ իր մօրը ինչպէս նաև
Պապլիին խմորէն վաղեմի սպասուհիի մը՝
Էլիշապէսի՝ անձնուէր խնամողը շնորհիւ,
և Բեսդալոցցի, որ դիտել թէ իր որդւոյն
կեանքը վտանդի մէջ էր, Նէօյհօֆէն, ուր
կանչուած էր փութով, Պերդու վերադարձին
լոկ իր վշտին հետ, իր պաշտօնին կի-
րառման մէջ կը փնտռէ իր մխիթարութիւնը:

Վաթսուհի չափ աշակերտ ունէր, մանչ
և աղջիկ, 8-15 տարեկան: Փայլուն յաջողու-
թիւնները իր համբաւը կը տարածէին Զուի-
ցերիայէն դուրս, և հռչակաւոր անձնաւո-
րութիւններ կու գային: Բօտէն ճանչնալու իր
գործը: Շրջանակը հետզհետէ կ'ընդարձակ-
ուէր նոր աշակերտներու և նոր ուսուցիչնե-

րու ժամանումովը:

Այդ միջոցին կը հիմնուի «Դաստիարա-
կութեան Բարեկամներու Ընկերութիւնը», ո-
րուն առաջին գործը կ'ըլլայ Բեսդալոցցիէն
խնդրել իր մանկավարժական սկզբունքնե-
րուն և գործելակերպին մէկ ամփոփումը:
Բեսդալոցցի կը պատրաստէ այդ աշխատու-
թիւնը, Ընկերութիւնը կ'ուսումնասիրէ զայն,
յետոյ Յանձնաժողով մը կը ղրկէ՝ որպէս զի
ներկայ ըլլայ վարպետին և անոր օգնական-
ներուն դասախօսութեանց: Յանձնաժողովը
մանրամասնօրէն և խղճմտօրէն կը կատա-
լէ իրեն յանձնուած պաշտօնը և կը ներ-
կայացնէ դրուատալից տեղեկադիր մը, մատ-
նանիշ ընելով թէ՛ աշակերտները կարի կարճ
ժամանակի մէջ կը սորվին հեղել, կարդալ,
գրել և հաշուել՝ ամենամեծ յաջողութեամբ:
Թէ՛ վեց ամսուան մէջ անոնք կը հասնին
աստիճանի մը որուն երեք տարիէն պիտի
կրնար հասցնել գիւղի դաստիարակ մը իր
աշակերտները: Թէ՛ իրաւ է որ այս յաջո-
ղութեան մէջ մեծ բաժին ունի վարպետին
և անոր օգնականներուն ձեռնհասութիւնը,
բայց անոր բուն պատճառը մեթոսի'ն մէջ
պէտք է փնտռել, մեթոս՝ որ հիմնուած էր,
կ'իշխէր անգամ մըն ալ, այսօրուան «գոր-

ծօն դպրոց», «գումարթ գպրոց» կոչուած դըպրոցներու սկզբունքներուն վրայ և կը գործածէր անոնց գործածած միջոցները (շարժական տառ, նախ կարգալ՝ յետոյ հեղել, նոյն տառերը իրարու քով շարել տալով, տարբադադրել և վերբադադրել տալով ծառայեցնել թուարանութեան ուսման, ուսումնական շրջագայութիւններ, աշխարհադրական երկոյթները պիտել տալ, յետոյ գանձ ներկայացնել տալ կառով, են. են.)։ Ուսեղեկաբերը կ'եզրակացնէր՝ թելադրելով որ այդ սքանչելի մեթոտը ներմուծուի Զուլիցերիոյ բոլոր վարժարաններուն մէջ։

Այս իդձը լսելի չեղաւ. բայց կառավարութիւնը պզտիկ նպաստ մը յատկացուց զդեակի դպրոցին (կառավարութիւնը զդեակ մը տրամադրած էր Բեսդալոցցիի դպրոցին համար)։ Բաց աստի, հրատարակութիւններու միջոցաւ ժողովուրդին կը ծանօթացընէին դպրոցը։

Ալ ժամանակը եկած էր որ Բեսդալոցցիի ի դորձ զնէր իր մէկ ծրագիրը որով կ'զբաղէր մէկ քանի ամիսներէ ի վեր։ Այս պատճառաւ, դաստիարակի սլաշտօնէն կը հրաժարի և լրագիրներու միջոցաւ կը ծանուցանէ թէ Պերդուի զդեակին մէջ կը բանայ կրթա-

կան Հաստատութիւն մը՝ բաղկացած զիշերութիկ վարժարանէ մը մանչերու համար և վարժապետանոցէ մը։ Ծրագրին մաս կը կազմէր նաև երրորդ բաժանում մը, 2-8 տարեկան աղքատ տղոց յատուկ, որ վեց եօթը ամիս յետոյ պիտի բացուէր։ Առաջին երկու բաժանումներու աշակերտները թոշակաւոր պիտի ըլլային, իսկ աղքատ տղաք բարերարներու պաշտպանութիւնը պիտի վայելէին։ Գործի իր ընկերներն էին իր օգնականները։

Բաղմաթիւ հարուստ և աղքատ աշակերտներ իրարու ետեւէ կու գան, այնպէս որ նոր աշակերտ ընդունելու համար տեղ չի մնար, և Բեսդալոցցի դրամ չունի որ շէնքը մեծցնէ։ Բայց աղքատ աշակերտները չի մերժեր, ունեցածը կը ծախսէ անոնց համար և չունեցածին համար ալ նպաստ կը խնդրէ նախարարէն որ անձամբ դպրոցը այցելած է և հաստատած է տղոց յառաջագէմ վիճակը։

Հաստատութիւնը մեծ հռչակ կը շահի, հիացմամբ կը խօսին ձեռնարկին մասին, ամէն կողմէ այցելունք կու գան տեսնել պայն մօտէն։ Բեսդալոցցի ինքզինքը մոռցած է, չի գոհանար իր աշակերտներովը

կերտներովը զըաղելով, կ'ուզէ իր մեթոտը
բացատրել ամէնուն՝ հրատարակութեանց մի-
ջոցաւ Բայց ո՞ւրկէ գտնել ժամանակ: Ի՛հ,
ո՞վ կրնայ արգելել զինքը զիշերը աշխա-
տելէ՝ փոխանակ քնանալու: Այս պայման-
ներուն մէջ կ'արտադրէ իր ծրագրած գիր-
քերը, առանձին կամ աշխատակցութեամբ:
Ինչպէս Կերգրուս կը դաստիարակէ իր սլաք
երկը՝ անոնց գլխաւորն է: Այս գործին մէջ,
հեղինակը մէկ կողմէ բուն կերպով կը
քննադատէ աւանդական մեթոտները, միւս
կողմէն ցոյց կու տայ բանաւոր նոր ուղղու-
թիւնը: Գիրքը նոր հետաքրքրութիւններ
կ'սրբնցնէ, դպրոցին շուրջ, և հոյակապ այ-
ցելուներ, գործը մօտէն տեսնելէ վերջ, հի-
ացմամբ կը մեկնէն: Ոմանք ալ քննադա-
տելու նպատակաւ կու գան եւ հաւատա-
փոխ կը մեկնին:

Եւ ահա, յանկարծ, նորէն բնագալոցցի-
ական ճակատագիրը կ'աթննայ ու կը վեր-
սկսի իր ապստամբեցոյցիչ խաղը: Նորէն
կ'ուզեն շէնքը ուրիշ նպատակի յատկա-
ցնել: Ու Բեռլինը ի դուր նորէն կը
պաղատի, մէջ կը բերէ տարիքը, աղքա-
տութիւնը, իր երկրին ծառայելու սէրը:

Կառավարութիւնը խուլ կը մնայ իր թա-

խանձանքին, բայց անոր տրամադրութեան
տակ կը դնէ, ժամանակի մը համար, Միւն-
խընպուքսէի մէջ վանք մը, ուրկէ քիչ հե-
ռու, Հոֆվիլի շքեղ կալուածին մէջ, Էմմանու-
էլ տը Ֆէլէնպէրկ յաջողութեամբ կը փորձէր
գիտական մեծ մշակոյթը: Երիտասարդ, ձեռ-
ներէց, օգտուելով բացակայութենէն Բեռլի-
նոցցիի, որ, այդ միջոցին, Զուիցերիոյ գանա-
ղան կողմերէն ընդունած հրաւերներուն մէջէն
Իվերտօնը ամէնէն ուելի նպատակայարմար
գտած է և հոն գացած է տեղւոյն վրայ ուսում-
նասիրութիւններ ընելու համար, Ֆէլէնպէրկ
կը բանակցի Բեռլինոցցիի գործակիցներէն
երկուքին հետ, կը համոզէ, և անոնց հետ
պայմանագրութիւն մը կը կնքէ: Այդ պայ-
մանագրութեան համեմատ, Բեռլինոցցի տէ-
րը պիտի մնայ իր դպրոցին, բայց Ֆէլէն-
պէրկ անոր տնօրէնը և մատակարարը պի-
տի ըլլայ: Վերադարձին, Բեռլինոցցի կը
սրտմտի, յետոյ կէս մը կը համոզուի: Կը
խորհի թէ եղածը թեքեաւ ողէկ կարգա-
դրութիւն մըն է. մ'կը նիւթականով, միւսը
բարոյականով պիտի զըաղի: Մնաց որ, ան-
համաձայնութեան պարագային, Իվերտօնը
պատրաստ է: Միամիտ և անուղղայօրէն բա-
րի մարդ, որ աշխարհը բարի կը տեսնէ

և յետին միտքը, շահախնդրութիւնը չի հասկնար:

Ֆէլէնպէրի առաջին գործը կ'ըլլայ Նէօյ-հօֆ ղրկել Բեսզալոցցիի ընտանիքը, յետոյ կ'ուզէ ճամբել ձրի աշակերտները: Ըամբել ձրի աշակերտները. Բեսզալոցցի ամէն բանի կրնայ համակերպիլ, բայց ատոր՝ երբե՛ք:

Գործէն պաղած էր, սիրտ չունէր, և քիչ ատենէն բաժնուեցաւ իր աշակերտներէն՝ յուզիչ խօսքերով:

Միւս ընկերութեան մէջ կարգ կանոնը կը տիրէր, բայց ոչ սէրը: Դաստիարակները, աշակերտները հրաժարելու մասին կը խորհէին: Ֆէլէնպէրի, որ ինքզինքը մատնութեան զոհ գացած կը նուկատէ, փաստի հատուցում կը պահանջէ Բեսզալոցցիէն: Այս վերջինը կօշիկը կը հանէ սեղանին վրայ կը դնէ և կը յայտարարէ թէ՛ եթէ զինքը մերկացնեն, իր ուսուցիչներուն և աշակերտներուն զուխը անցած, պիտի կտրէ Պերնը, բոպիկ, արևուն տակ: Միւսին արիւնը զուխը կը ցաթքէ. ա՛հ, գոնէ եթէ դիմացինը ազնուական մը ըլլար, սուրը անոր փորը կը խոթէր:

Բայց Բեսզալոցցիին հողոյն խորերէն բըխած սրտայոյզ խօսքերը կը յուզեն, կը լա-

ցնեն երկաթէ մարդը, որ ձեռքը կ'երկարէ հաշտուելու համար: Ու խնդիրը կը կարգադրուի Բեսզալոցցիի պարտաւորահկովը: 1806ի վախճանին, աղքատը վերջին վճարումը ըրած էր հարուստին, ու անգամ մը ևս դրամին արհամարհանքը կրցած էր ազատաբար և լարերար դեր մը կատարել մարդու ստորնութեան հանդէպ:

Հոկտեմբերի մէջ մութ գիշեր մը, Բեսզալոցցի իր եղբայրակից Բրիւզիին հետ — որ անարգ դուեր պիտի նիւթէր յետոյ Նիտըրբրի և Նէֆի հետ իրեն դէմ — դէպի գիւղ կ'ելնէր: Դատարկ տակառներու մեծաշօնիւ ժխորով կու գան շատ մը սայլեր: Բեսզալոցցի անոնցմէ մէկ հատը միայն կը տեսնէ, կը պրծի անկէ, ձիերուն կուրծքերուն կը զարնուի. կը կարծէ որ ձիերը լծուած չեն և կ'ուզէ անդիի կողմը անցնիլ: Քեղին զինքը կը տապալէ, Բեսզալոցցի ձիերուն ոտքերուն տակ կ'երթայ, ժամանակ կ'ունենայ խորհելու թէ «անիւը կու դայ», և, անբացատրելի ուստումով մը, ողջ առողջ ինքզինքը

փոսին մէջ կը գտնէ: Այս ազատութիւն շատ
կը տպաւորուի. հանդարտ է, բայց շատ զար-
մացած. ինքը, ուժասպառ, ի՞նչպէս կը ցեր-
էր այս շարժումը ընել, և ի՞նչպէս իր մար-
մինը ճանկոթուքի հետք մը իսկ չէր կրեր,
մինչդեռ ձիերուն ոմբակները կէս մը մեր-
կացուցած էին զինքը իր հագուստներէն:
Տեսէք թէ ինչպէս կը պատմէ այս աբկա-
ծէն կրած տպաւորութիւնը՝ իր կնոջը և ու-
րիշ տիկնոջ մը. «Երբ պատուած կախուած
հագուստներովս ոտքի ելայ, սիրտս չէր զար-
ներ անգամ: «Ես ինծի կը հարցնէի ժպ-
տելով. «Ե՞ս ըրի այս բանը» Ու, առանց
վարանելու, պատասխանեցի ես ինծի. «Ոչ,
ես չըրի, Աստուած ըրաւ» Այդ օրէն իվեր,
սիրելի բարեկամուհիներ, ուրիշ մարդ մըն
եմ: Մինչև այն ատեն, Մովսէսին պէս կը
կաշծէի թէ պիտի մեռնէի առանց իմ Քա-
նանու երկիրս ոտք դնելու: Ա՛լ այդպէս չեմ
խորհիր: Պիտի ապրի՛մ և Աստուած պիտի
գործածէ զիս. ան որ զիս կ'աղատէ այս-
պէս՝ պիտի ազատէ նոյնպէս ինչ որ անհու-
նապէս աւելի արժէք ունի...: Սիրելի բարե-
կամուհիներ, ա՛լ ինքզինքս չեմ ճանչնար,
այնքան մեծ ազդեցութիւն ըրած է վրաս
այս դէպքը: Ստորջ ինքեանս վրայ կը

տարածուի հանդարտութիւն մը՝ զոր կեանքիս
մէջ չեմ ճանչցած և որ աւելի երջանիկ կ'ընէ
զիս՝ քան որքան չեմ եղած ամբողջ կեան-
քիս մէջ...: Հիմա, իմ անեղծ մնացած ուժե-
րուս տիրացած կ'զգամ ինքզինքս: Տունին
ինծի պատճառած դժգոհութիւնները ոե՛կ ազ-
դեցութիւն չեն ըներ վրաս: Ուրեմն, յառա՛ջ:
Ա՛լ այսուհետև այն բանը միայն կ'ուզեմ
զոր Աստուած կ'ուզէ»

Իվերտօնի մէջ շատ գեղեցիկ տպաւորու-
թիւն մը կը թողու Բեսդալոցցի և, փոխա-
դարձաբար, շատ գեղեցիկ տպաւորութիւն
մը կը կրէ: Շէնքին նորոգութիւնները մեծ
թափով առաջ կ'երթան, հին և նոր խան-
դավառ աշխատակիցներ կու գան հետզհետէ՝
աշակերտներուն հետ: Երջանիկ է Բեսդալոց-
ցի, իր հոգիին խորը կը կրէ անեղծ՝ առա-
ջին օրերու իր իղձը, կեանքին իր նպա-
տակը. աղքատ տղաքը կրթէ: Ու խօսք
կ'առնէ Քրիստոսին որ ինքն ալ այս գործին
պիտի նուիրուի: Իր կէնը, որ իր եղբոր-
մէն ժառանգութեան մը տիրացած է, իր քո-
վըն է հիմա վերջնականապէս, թէև գործի
չի խառնուիր, և կը բաւականա՛յն ատեն
ատեն ուսուցիչ մը կամ աշակերտ մը ճա-
շի հրաւիրելով: Այդ մեծ ընտանիքին մէջ,

որ հետզհետէ կը մեծնար ու իրեն կը քաշէր ազգականները, Բեսդալոցցի իր աշակերտներուն հետ կը ճաշէ, և իրիկունները միայն կ'ապրի իր սիրելի կնոջը հետ՝ խօսակցելով, թուղթ խաղալով: Աշակերտները երթալով կ'աւելնային, գուիցերիացի և օտար աշակերտներ: Անոնց մէջ չափահասներ ալ կային, որոնք եկած էին մեթոտին իրազեկ ըլլալու: Քսան և մէկ աւագ և օգնական ուսուցիչներ կ'աշխատակցէին վարպետին. անոնցմէ շատեր գէշ աղէկ ծակ մը կը ճարէին պատասպարուելու համար: «Ոսկի կը տեղայ տանիքիս վրայ», կ'ըսէր Բեսդալոցցի, ու այդ ոսկին իր սիրական աղքատներուն օգտակար ընելու վրայ կը մըտածէր: Արկովիի կառավարութեան ներկայացուց աղքատանոցի մը մանրամասն ծրարդիրը, որուն գործադրութեան համար կը կարծէր որ Վիլտընշդայնի թափուր ղդեակը իր տրամադրութեան տակ պիտի դբուէր: Վեց աժիս տևող բանակցութիւնները արդինքի մը չյանդեցան. ժողովուրդը վերստին տէր դարձաւ իր ղդեակին: Ու Բեսդալոցցի ստիպուեցաւ շարունակել իր սկսած գործը՝ Իվերտօնի մէջ:

Ինչպէս քանիցս ըսուեցաւ, ժամանակա-

կից մանկավարժութեան ոգին էր որ կը տիրէր վարժարանին մէջ: «Հոգ տարէք, կ'ըսէր Բեսդալոցցի իր աշխատակիցներուն, տղան զարգացնելու, և ոչ թէ մարդելու զայն այնպէս՝ ինչպէս կը մարդն շուն մը, ինչպէս յաճախ կը մարդն տղաքը մեր դպրոցներուն մէջ»: Դէմյանդիմանական և դործօն ուսուցութիւն, ազատութեան վրայ հիմնուած կարգապահութիւն, խղճամիտ աշխատութիւն ուսուցչաց՝ վարպետին հովանաւորութեան տակ, գլուխ զլխի խօսակցութիւններ Բեսդալոցցիի և աշակերտներուն միջև, ասոնք էին մէկ քանինքը Իվերտօնի հաստատութեան յատկանիշներուն:

Յունվար 1—12 քիչ դաս տեղի կ'ունենար, յունվար 12ի հանդէսին պատրաստութիւններովը կ'զբաղէին, այդ օրը Բեսդալոցցիի ծննդեան տարեդարձը ըլլալով: Նայն օրը, ամէն մէկ դասարանի աշակերտները իրենց սրահը կը զարդարէին, առաւել կամ նուազ պուրակի մը կը փոխակեպէին զայն, պուրակ մը իր խրճիթով, մատուռով, աւերակներով, եղբմն ալ իր ջրվէժով՝ որուն ջուրերը այն ատեն միայն կը ցայտէին երբ Բեսդալոցցի մտնէր: Իւրաքանչիւր սրահի զարդարանքը ոչ միայն Բեսդալոցցիի համար

անակնկալ մը պէտք էր ըլլալ, այլ նաև
գաղտնիք մը միւս դասարաններուն աշա-
կերտներուն համար: Երգ մըն ալ կը սորվէ-
ին ի պատիւ հայրիկին: Յաճախ, նոյն օրը,
աշակերտները թատերական ներկայացում
մըն ալ կու տային, որուն նիւթը սովո-
րաբար ազգային էր. աշակերտները ի-
րենք կը շինէին դերասանի իրենց զգեստ-
ները:

Հաստատութիւնը մեծ հռչակ կը վայե-
լէր. աշխարհի ամէն կողմերէն այցելուներ
հոն կու գային գունդազունդ: Բեսդալոցցի
Ձուիցերիոյ հետաքրքրաշարժ բաներէն մէկն
էր, բմանց համար աւելի շայեկան քան
Մօն-Պլանը, որովհետեւ, ինչպէս կ'ըսէր այ-
ցելուներէն մէկը, Բեսդալոցցիի հետ ելողը
աւելի մօտ կ'ըլլար երկինքին քան ամէ-
նէն բարձր լեռներու վրայ գտնուողը:

Ի վերստին ահապէս մը կը թական ուխտա-
տեղի եղած էր:

Դղեակին մէջ տպարան մըն ալ հաս-
տատած էին, որ անդադար կ'արտադրէր,
ծանօթացնելու համար Բեսդալոցցիի վար-
դապետութիւնը: Բեսդալոցցիի Հաստատու-
թիւնը կը նկատէին վերանորոգեալ ընկե-
րութեան մը օրօրանը, և Գերմանիա կ'որ-

գեղրէր անոր վարդապետութիւնը՝ իբր մի-
ակ միջոց ազգերը խեղճութենէ ազատե-
լու:

Եւ սակայն, այս դիւրազգայ մարդը, սի-
րոյ այս մարդը՝ դժբաղդ էր նաև իր հը-
ջանկութեան մէջ, սրովհետեւ անհամաձայ-
նութիւններ ծայր տուած էին իբ. աշխատա-
կիցներուն միջև 1808ի Կաղանդի հանդէ-
սին, ուր, ըստ սովորութեան, ամբողջ Հաս-
տատութեան առջին ճառ մը պիտի խօ-
սէր, սրահ կը մտնէ, բերել կու տայ իր
բաց դագաղը և կը պարզէ իր բովանդակ
հոգին. «Կեանքիս գործը ինծի ցոյց տը-
ւաւ թերիներ որոնք մտքէս չէին անցած.
Երջանկութեան շոինդը զիս առջեցող...:
Այս գործը սիրոյ միջոցաւ հիմնուած էր.
սէրը անհետացաւ մեր մէջէն: Այն դափնի-
ները զորս մեզի կը նետեն՝ կամխք մը
կը ծածկեն: Թող սուի որ զիս գովեն չը-
րած բաներու համար: Պատուած է այն ա-
ռադաստը որ կը հաւատացնէր թէ կեան-
քըս արժէք մը ունի»:

Բարեբաղդաբար, սպաննացող փոթորիկ-
ները Հայկթեցան և, մէկ քանի տարի վեր-
ջը, Բեսդալոցցի նորէն կը սրտաւոյնդի: Իր
վերջին տարակոյսն ալ փարատելու համար,

կառավարութենէն կը խնդրէ որ փորձագէտներ ղրկէ գնահատելու համար իր գործը: Եւ այս սփոփանքով է որ կ'ողջունէ իր ամուսնութեան քառասուններորդ տարեդարձի հանդէսը, զոր Բեադալոցցիականները ուզած էին մեծ շուքով սարքել, և որուն մէջ, մեծ մարդասէր մանկավարժը, վանական կեանք ապրող այդ պատուական ծերունին, բոլորովին կերպարանափոխ եղած, աշխարհասէր մարդու մը պէս հագուած, իր եօթնասուն և մէկ տարեկան կնոջը հետ՝ պարերը կը բանայ:

Վերջին հանդէսն է այս իր կեանքին: Գործը կը շարունակէ տակաւին տասնհինգ տարի, բայց Բեադալոցցի չի ճանչնար անոր մէջ իր գործը, ու գործը կը քայքայուի տակաւ. որդը պահուըտած էր, չէր մեռած. ան կը շարունակէր կրծել հիմերը: Պատուական դաստիարակը ձուխողած էր իբր վաբիչ՝ իր ծայրայեղ վստահութեանը հետեւանքով: Սիրոյ մարդը կ'ուզէր սիրոյ միջոցաւ ապրեցնել իր գործը. եթէ սէրը չպիտի ըլլայ կենսահիւթը, թող մեռնի գործը:

Քննադատութիւնները, կոխները կը սաստկանան հետզհետէ: Հաստատութեան տը-

պարանը Բեադալոցցիականներուն զինարանը կ'ըլլայ որ զիշեր ցերեկ ուղմանիւթ կ'արտադրէ: Իզոյր տէրը կոչ կ'ընէ սիրոյ վերէժի զգացումը, ատելութիւնն է որ կը տիրէ զպրոցին մէջ:

Կեանքին այս շրջանին, միակ մխիթարութիւնը զոր սնեցաւ Բեադալոցցի, այն լուրջ սուսմասիրութիւնն է զոր, կատարեալ ըմբռնումով, բրաւ ֆրանսացի ժուլիէնը:

Սյդ միջոցին, Աղեքսանդր Ա. ցարը Ձուից'երոյ մէջ կը դառնայ՝ Զինակիցներուն կողմանէ Նաբոլէոնի դէմ մղուած պատերազմին առթիւ: Բեադալոցցի առիթէն օգուտ քաղեց անէ՛ք խնդրելու համար զերիններուն աղատագրութիւնը: Ընկերային պատշաճութիւնները ըմբռնելու անընդունակ և իր գաղափարէն տարուած այդ պարզասիրտ մարդը՝ մտերիմի մը պէս կը մօտենայ ցարին: ու անոր հետ խօսիլ կ'ըսկսի անոր կոճակէն բնելով, ի մեծ գայթակղութիւն թիկնապահին. յետոյ, սխալը հասկնալով, ցարին ձեռքը համբուրելու զիրքը կ'առնէ. կայսրը պատուական ծերունին իրեն կը քաշէ, կ'ողջագործէ, ազատագրութեան վրայ կը խօսի. թնդանօթի որոտում-

ներք տակէ աւելին թող չեն տար բնէր:

Այս մինչ թշնամութիւնները կը շարունակուին Հաստատութեան մէջ, ու աշտակերանները կը մեկնին ու կը մեկնին, Բեսպալոցցի, որ Լօզան դպրած էր, փութով կը կանչուի ի նէսյօֆ, իր օրհաս կնոջը քով: Երբ հասաւ, Աննա հոգին փշած էր արդէն: Յուգարկաւորութեան միջոցին, խեղճ մարդը բարձրաձայն կը խօսէր անոր և ներգրութիւն կը խնդրէր: Արտօնութիւնը քատացաւ դայն թագելու պարտկոյին մէջ, երկու մեծ ընկուզներէնէրու միջև զոյս կը սիրէր սիրելի մեղեալը: Ականատես մը կ'ըսէ. «Երբ առաջին հոգը խնկու, Բեսպալոցցիի քայքայուած դիմագծերը կտրուեցան ստակալի կայծով մը, որուն նմանը չէմ տեսած ու ե մարդկային զէմքի վրայ»(*):

Հասը տարի տեսեց Հաստատութեան օր-

(*) Ինչ որ գտնուի, որ թաղուած տեղէն գերեզմանատուն փոխադրուած էր, նորէն պիտի տեղափոխուի իր գահան սեռի պատկանող ընկերակցութիւններ կը խորշին մեծ մարդասէր Բանկալաքիին արժանաւոր և ունոր գործակից ամուսնոյն՝ իրեն արժանի տապանաքար մը կանգնելու այս նպատակաւ հանգանակութեան մը հետնարկուած է:

հասը, և մարդ կը զարմանայ թէ ի՞նչ պէս կըրցաւ այդքան պակն ապրիլ ան՝ այդ զաղրելի կոխներու միջնորդութիւն մէջ: Հէ՛ք Բեսպալոցցի, որ մշտնջենապէս անեղձ՝ հակառակ ամէն դժբաղդութեանց, և ձախորդութեանց ինքզինքը կը վերադառնցէր՝ մինչև վերջը հաւատարիմ մնալու համար իր նպատակին, զոհացում տալով ամէն ստորին վերաբերմանց՝ փրկելու համար նպատակը: Այդ դժոխքին մէջ, ուր զիշերները միայն հանգարտութիւն կը գտնէ իր շուրջը, անկողինին մէջ խնկած, ամբողջ ջիւղերը գէնքի տակ կաշած, կը վերակադմէ իր Լինհարտ ունտ կերպրուտը, պաղատալին կը խնդրէ իր ազգէն զգուշանալ իմացական-քորոյական այն անողայ վիճակէն որ կը յաջորդէ պատերազմներուն: Իր երկերուն լիակատար մէկ տպագրութիւնը կը պատրաստէ, և իր հրատարակիչը Լայբցիկէն կը տեղեկացնէ իրեն թէ զիրքերուն բաժանորդագրութեանց ղոյացած է հարիւր հազար Ֆրանք, որուն կէսը հեղինակին պիտի պատկանի: Ի՞նչ կ'ընէ Բեսպալոցցի: Կը կանչէ իր թոռը՝ Կոզլիպը, որ ժամանակէ մը ի վեր վերադարձած է իրեն հետ ընկեր ըլլալու համար, և ամբողջ Հաստատութեան

ներկայութեան, ներողութիւն կը խնդրէ ան-
կէ՝ այս դումարը դաստիարակութեան գոր-
ծին յատկացնելուն համար: «Աշխարհի աշ-
քով նայելով, կրնաս այնպէս նկատել թէ
այս կերպով ես կը դորձածեմ գումար մը
որ քեզի կը պատկանէր՝ իբր հատուցում
քու խնջքիդ այն մասին որ կորսուեցաւ իմ
ձեռնարկներուս մէջ, բայց զքեզ զրկելով այս
չրամազլխէն, աւելի կու տամ քեզի քան որ-
քան կ'առնեմ քեզմէ, և, փառք Աստուծոյ,
դուն զիտես այս բանը»:

Բեազալոցցի չի ստանաւ այս գումարը.
հազիւ անոր չնչին մէկ մասը պիտի տես-
նէ երեք տարի յետոյ: Առ այժմ, իր ու-
նեցածը նամակ մըն է միայն, և սակայն,
մեր ողտուածկան անուղղայ ծերունին, Բը-
լէնտի կոչուած շէնքին մէջ ամբարանոց մը
կը վարձէ և հոն կը տեղաւորէ երեսուն
աղքատ որո՞ւ տղաք, սիրոյ անուպառ հը-
րաշքներով:

Սրտաճմլիկ է իր կեանքին վերջին մա-
սին պատմութիւնը: Մինչդեռ ժողովուրդին
դաստիարակութեան համար իր սեւեռուն գա-
ղափարը անխոհեմութիւններ գործել կու տայ
իրեն՝ ի վնաս իր առողջութեան, միջդեռ
իր կարաւի Երզը կը գրէ, որ դաստիա-

րակի և մանկավարժի իր կտակն է, մինչ-
դեռ իր անձը և դորձը տինդերական ըն-
քանչացումի առարկայ կ'ըլլան, տնդին շա-
համոններ և յաշաղկոտներ կը շարունակեն
ծածուկ կամ յայտնի թշնամութիւններ, զըր-
պարտութիւններ նիւթել իրեն դ'մ: Զու-
րիխեան թերթ մը կը գրէր. «Կ'երեթ թէ
Բեազալոցցի կ'ընէ այն անասուններուն պէս
ոչոնք ջերմոցին տակ կը պահուըտին՝ երբ
զաւազան ցոյց տրուի իրենց, ապա ինչ ոչ՝
պիտի պատասխանէր» Իրաւ ալ, երկար
ատեն ձերունին իմաստութիւնը բնեցեր էր
զինքը թշնամանողներուն կարեւորութիւն
չտալու: Բայց ահա երբեմնի յիմար բար-
կութիւններէն կը բռնուի դարձեալ, ու, հի-
ւանդ, կ'ուզէ գրել: Կ'ստիպուին պառկե-
ցնել զինքը. «Պէտք է որ վեց շաբաթ ևս
ապրիմ», կը պոռայ Բեազալոցցի՝ անկողի-
նին մէջ կանգնելով, «պէտք է որ այս ա-
մօթալի զրպարտութիւնները պապանձեցը-
նեմ»: Անկարելին կը փորձէ, սե ցուրտ գի-
շեր մը անկողինէն կ'ելնէ և դէպի գրա-
սեղանը կը վազէ. «Ո՛հ, անպատում տա-
ռապանք կ'զգամ: Ոչ մէկ մաքու պիտի կըր-
նար ըմբռնել հոգէիս ցաւը: Տիղմին մէջ
կը նետեն ինծի պէս ձեր, տկար և ազա-

դուն մարդ մը. տիղմին մէջ կը նետեն անպէտ գործքի մը պէս: Իմ անձիս համար չէ որ ցաւ կ'զգամ. ցաւս ան է որ զազաւարներս կ'աղտոտեն, ոտնակոխ կ'ընեն ինչ որ սրբազան է ինծի համար, այն սուրբ բաները որոնց համար վշտակոծ կեանքիս տեսողութեանը կռուեցայ: Մեռնիլը բան մը չէ: Սիրով կը մեռնիմ, որովհետեւ յոգնած եմ և ա'լ հանգիստի կը բաղձամ: Բայց ապրած ըլլալ, ամէն բան դոհած ըլլալ և բան մը ստացած չըլլալ, և ամէն բան ցնչացած տեսնել, և այսպէս իր գործին հետ գերեզմանին մէջ թաղուիլ, ո՛հ, ա'ս է դարհուրելին, և չեմ կրնար արտայայտուիլ, և կ'ողբեմ տակաւին լալ և արցունք չի դար...: Հապա՞ աղքատներս, հաշտութեան ետեւերը, անարդուածները, մերժուածները: Աղքատներ, ձեզ ալ պիտի լքեն, ձեզ ալ պիտի վռնտեն ինծի պէս: Հարուստը, որ աւելորդ ունի, ձեր վրայ չի խորհիր, շատ շատ պատառ մը հաց պիտի տայ ձեզի, ոչինչ աւելի. ինքն ալ նոյնքան աղքատ է, դրամէն զատ բան չունի: Հողեկան խնջոյքին հրաւիրել ձեզ և մարդ ընել ձեզ, երկար ատեն տակաւին մէկը չպիտի խորհի ասոր վրայ...»

Սրբազան գիշեր. դուքսը լուռ է և գիւղը կը սուզի տեղացող ձիւնին տակ: Հին բնակարանին ծոցին մէջ, բոցի այս վերջին նշոյլը կայ: Իր ձեռագիրներէն թերթիկներ գտնուած են խառնիխառն: Տողեր կան ուր կը կարծէր գրել եւ ուր գրիչը ա'լ բան մը չէր գրեր թուղթին վրայ:

Հիմա իր առողջական վիճակը այնպէս էր որ ամէն վայրկեան խնամք կը պահանջէր:

Կը տեսնէ՞ք սա ըսրձը եւ նեղ տունը Պրուկի մէջ: Հոն Վոխադրեցին, զոց բալխիւրով ձիւնի ահագին կոյտերու մէջէն, Բեսդալոցցին, որուն կ'ընկերաւար իր թոռը: Ամէն մէկ ցնցումի, հիւանդը, վերմակին տակէն իր թոռանը ձեռքը կը փնտռէր: «Միշտ կը սիրեա գիս, այնպէս չէ՞, Կողլիպ»: Երբ վեր ելաւ մուտքի դրան սանդուղի երեք աստիճաններէն, որոնք կը մնան մինչեւ այսօր, կանգ առաւ Իր ճամբորդութեան վախճանին հասած էր:

Հասած էր նաեւ մահուան ազատարար հեղիստը: Ուղեց ինքն իր ձեռքովը շրտկի վերմակը, եւ ժամու մը չափ խօսե-

ցաւ: Կ'ուզէր որ հողերը աղքատներու բաժնուէին: Ներեց իր թշնամիներուն՝ մաղթելով որ խաղաղութիւն գտնեն վերստին: Իսկ իր տղոց ըսաւ. Նէօյհօֆ մնացէք, ընտանիքի շրջանակին մէջ ապրեցէք, հոն է երջանկութիւնը:

Շնչառութիւնը հետզհետէ կը տկարանար. խաղաղ կերպով մեռաւ: Իր հողիին արտայայտութիւնը առած էր դէմքը, անոր պէս շքեղ: Իր կամքին համաձայն, Պիրի մէջ թաղեցին: Շրջակայ գիւղերուն զաստիարակները կրեցին իր դագաղը՝ ձիւնին մէջէն բացուած նեղ ճամբաներէն: Ութսուն երիտաւարդ իրեն համար շինուած շարական մը նրգեցին:

Այսպէս ահա ան մեռաւ, եթէ մեռնիլ է այս, ինչպէս կ'ըսէ Լամառթին՝ Սոկրատին մահուան համար:

Օրհնեա՛լ ըլլայ յիշատակը պատուական գաստիարակին, իտէալի այդ վահողի զաւկին, կրթութեան այդ մեծ առաքեալին. Դե՛մ իր մանկավարժի հանճարով, որ ցուացաւ ամբողջ աշխարհի վրայ, բայց մեծ մանաւանդ իր սրտով, որ վայրկեան մը չի դադրեցաւ ինքզինքը նուիրելէ այն մասն-

կութեան և այն մարգկութեան զոր սիրեց արեքսն և սրուն համար տառապեցաւ այնքա՛ն: Օրհնեա՛լ ըլլայ իր յիշատակը:

ՊԵԹՅՈՓԸՆ

(1770 - 1828)

Ludwig van Beethoven

ՄԵԾԱՐԱՆՔ ԱՌ ՊԵԹՅՈՑԵՆ (')

ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ ՀԱՐԻՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

Որքան զագրելի՝ նոյնքան սոսկալի նկարա-
պատկերներն յայրուած հոգեպատճ աշխար-
հը, վերջին մեկ երկու ամիսներու ընթացքին,

(') Ինչպէս Montaigne ի, ինչպէս Tolstoi ի, նոյնպէս
Beethoven ի անուանը սխալ արտասանութեանց ան-
դի տուած է՝ քրաններէն ազդեցութեան տակ, Գա-
լով անոր ուղղագրութեան, եթէ Shakespeare ի
գրչին տակ զանազան ձեւեր գրեցած է իր ան-
ուն ուղղագրութիւնը, Beethoven մէկ անգամ
միայն Beethoven գրած է զայն:

Իր անունն առջեւի vanը (Ludwig van Beethoven՝
անալոգաբար դատի մը պատրուակներէն մէկը եղած է
իր հարսին համար, իբր թէ vanը, որ ֆլամաներէ-
նի մէջ (ՊեթՅոֆըն ֆլաման էր Ժագումով) գերմա-
ներէն van ի համազօր չէ, իբր աղիւսակաւան
արտոյն գործածած ըլլար ՊեթՅոֆըն: Այս առթիւ,
ՊեթՅոֆըն, գատարանին մէջ ճակատը և սիրտը ցոյց
ժալով կ'ըսէ. «Իմ աղիւսակաւանութիւնս հոս է և հոն ու

առիւրը ունեցաւ զօնելու Սէն Ֆրանսուա ճ'Ա-
սիզի եօթհարիւրամեակը եւ Ռեսպալոցցիի ու
Պերհոֆընի հարիւրամեակները:

Հոգւոյ եղբայրակցութիւն մը կայ այս ե-
րեքին միջեւ՝ ընդհանրապէս, եւ Ռեսպալոցցիի,
ու Պերհոֆընի միջեւ՝ մասնաւորապէս: Եր-
կունքն ալ մեծ են հանձարով, նկարագրով եւ
սրտով: Երկունքն ալ, ճառապանք կրելով, յա-
ջողած են ոյժ եւ ուրախութիւն պարգեւել ու-
րիւններու: Ճշմարիտ դիւցազներ եւ առաջնորդ-
ներ են անոնք, միակ իրական սիւրբիւնքն այն
մարդոց որոնք, պիտի թոյլ տան նախապատշաճ մարդ-
կութեան մը մեջ ծնած՝ գաղափարապատշաճ գե-
րեղ անընկելի ձգտումներով, կեանքի պայքար-
ներուն ամենէն դժուարինը մղելու հաւկապ-
րուած են:

«Յիշ ծանր է մեր շուրջը», կը գոչէ Պեր-
հոֆընի ամենէն հոյակապ եւ զգայուն կեն-
սագիրներէն մէկը, «նիւ Եւրոպան կ'ընդարձա-
նայ նեղող եւ սպաւանած մրկողութիւն մը մեջ:
Դժուար նախապատշաճութիւն մը կը ծանաւանայ
մատուցին վրայ եւ կը խափանէ կառավար-
ութեանց եւ անհատներու գործունէութիւնը:
Աշխարհ շնչանկողութենէ կը մեռնի՝ իւր խո-
րեւ եւ անարգ ետապատշաճութեանը մեջ: Աշ-
խարհ կը խեղդուի: Պատահանները բանա՛նք:

Ներս մտցնենք բաց օդը: Դիւցազներուն շուն-
չը շնչենք:»

Ու կը շարունակէ. «Դիւցազն չեմ կոչեր զա-
նոնք որ մատուցով կամ ուժով յաղթանակած
են: Դիւցազն կը կոչեմ զանոնք միայն որ
մեծ եղան սրտով: Այս դիւցազներու լեգեոնին
զուլսը, առաջին տեղը զանք ուժեղ եւ մա-
հուր Պերհոֆընին: Ինքն իսկ կը մաղթէր, իր
ճառապանքին մեջ, որ իր օրինակը կարենաւ
նեցուկ մը ըլլալ դժբաղդներուն համար եւ
բեռաւոր միայրաւոր՝ գտնելով իրեն պէս բըռ-
ուառ մը որ, հակառակ բնութեան բոլոր խո-
չընդոտներուն կրցածը ըրած էր՝ մաշդ ան-
ուան ամօթանի մաշդ մը ըլլալու համար: Գեր-
մաշդկային պայքարներու շնորհիւ յաջողած
ըլլալով յաղթելու իր ցաւին եւ կասարելու
իր գործը որ էր, ինչպէս կ'ըսէր, քիչ մը
աշխուրհին ներշնչել խեղճ մարդկութեան, յաղ-
թական այս Պրոմէթէոսը սա պաշտասխանը կու
տար բարեկամի մը որ Աստուած օգնութեան
կը կանչէր. «ո՛վ մաշդ, օգնէ՛ դու քեզ:»

«Ներշնչուինք իր սեգ խօսքէն: Իր օրինա-
կովը հրահրենք մաշդուն հաւասքը կեանքին
եւ մաշդուն մասին:

• • •

Ամեն մարդ յաւանք է, զիսէ թէ Պերհոմիրն եղած է հազիւ հաւասարելի, անգեղազանցելի սկեզեանոյակ անմահ երաժիշտ մը: Ինչ որ ամեն մարդ չգիտէր գոցէ, սա է թէ՛ ան եղած է նաեւ, ու ամենէն առաջ, մեծ մարդ մը, մեծ սիրտ մը: Իր մահուան հաշիւաւմեակին տարիւ գրուած այս մեկ երկու տողերուն նրազատակն է փառաբանել Մեծ ՄԱՐԴը որ եղաւ Պերհոմիրն:

Երէ նեմարիս է որ հանձարը կը սնանկի եւ կ'ուռնանայ տառապանով, Պերհոմիրն այդ նեմարտութեան ամենէն հոյակապ ապացոյցը կրնայ ներկայանալ:

Տառապած է ամբողջ կեանքին մեջ:

Տառապած է իր մանկութեանը, նշանակ' պիտով, իր ուղեղն ընդամենը հաճաւոր շահագործող, ընտանիքի պէտք ըլլալու անստիճան հորը խիստ եւ բլրտ ընդացէն: Տառապած է իր պաշտօնական պաշտելի մօրը խանդաղաւանքէն, եւ ընտանեկան հոգեւոր ծանրաբեռնութեամբ: Տառապեցաւ այն հաշիւին մեջ ուր բնութիւնը կ'սկսի խօսիլ մարդուն մեջ մահուտ, սուրբ սիրտ յուսալաւորութիւնները կ'երկն: Տառապեցաւ, երիտասարդութենէն սկսեալ, խղութեան պատճառաւ՝ որ հեզգիտէ անեցաւ. տառապանքին

ամենէն դժնդակը՝ բնութեան այդ մեծ սիրահարին համար՝ որ հոգիով միայն կրնար լրսել այլեւս փիլոսոփային գեղեղանքը. սիրող այդ սրտին համար՝ որ կ'սխալուէր առանձնութեան մեջ բանասերել ինքզինքը, զաղակալ պահելով, իր հպարտութեանը մեջ, իր ցաւը, եւ երկար ատեն զրկելով այս կերպով ինքզինքը բարեկամներու սփոփանքէն. այդ հոյակապ երաժշտին համար՝ որ չէր կրնար լսել իր անմահ երկերը: Տառապեցաւ դրամական անհկութենէ, որ երբեմն հետեւանէր յաւէտ տալու քան առնելու հաշիւէն իր հոգեւոր անհաշիւ գրաստութեան: Տառապեցաւ իր բնութեանը պատճառաւ, որ կը մղէր զինքը հայրական գուրգուրանքի առաւելայ ընելու հօրմէ: Որք իր պաշտելի եղբորորդին, զոր կը մեծէր իր խնամոց յանձնել անոր սնունդան մայրը: Տառապեցաւ ապերախութեանը պատճառաւ նոյն այդ անարգ արհամարհ եղբորորդոյն որ երկու օր վերջը միայն յիշեց բժիշկը դրկել մահուան անկողինին մեջ հեծող իր հօրեղբօր հով եւ որ զոնէ չի գոցեց աչքերն անոր՝ որ զինքը «իւր ուղիւն» կը կոչէր:

. . .

Բայց ինչ որ պատշաճ է կ'ընծայէ մեզ Պեր-
հոֆերը, այն ազնուականօրէն սեզ ու կո-
րովի վերաբերումն է զոր ան ցոյց տուա-
լի տառապանքին հանդէպ, շարունակելով ար-
տադրել հակառակ իր խորքեանը եւ ծան-
րապէս խանգարուած առողջութեանը, շարու-
նակելով արտադրել բնդանօրներուն գոռումլին
տակ, որոնք նոյնիսկ իր բնականօրէն կ'սպառ-
նային:

Այդ ազնուականօրէն սեզ եւ պատշաճի-
օրէն անտառախնդիր հոգին բզկի բզկի պատ-
նեց Նաբոյեռնի ընծայած ձօնը, երբ գիտ-
ցաւ թէ սխալած է իր դատաստանին մէջ,
եւ թէ այն զոր ընկերային անխառնութիւն-
ները բառնալու կոչուած դիւցազն մը նկա-
տած էր՝ անարգ փառասօհ մըն է եղեր:

Այդ ազնուականօրէն սեզ հոգին լանդի-
մանեց կէօրէն որ խոնարհութեամբ կը բա-
րեւեր Տիսդոսաւորները, ու իր պատկառազ-
դու հպարտութեամբը, սխալեց որ արտաքին-
յարդար մեծութիւնը խոնարհի իրական մե-
ծութեան առջեւ:

Այդ ազնուականօրէն սեզ հոգին չնուանուե-
ցաւ տառապանքին, ժպտեցաւ տառապանքին,
ու անոր յաղթեց՝ ուրախութեամբ: Ուրա-
խութեամբ յաղթեց անոր՝ դրամով — երբ ու-

նենար — եւ արուեստով սփռելով տառապ-
եալը: Մեղսագործեան այդ հոյակապ փերդը
ուրախութիւն ցայեցուց տառապանքին՝ գեղջ-
կական կեանքին հրաշալիք, կամ ժպտեա-
կան եղբայրութեան պէտքը բնդանելով կամ
նոռողելով հոգիներուն խորը: Ուրախութեամբ
յաղթեց տառապանքին՝ զինքն այսպանող կնո-
ջական հրապոյրներուն նախաեցնելով բարիին,
նամարիսին եւ բնութեան գեղեցկութիւններուն
հետեւութիւնը: Ուրախութեամբ յաղթեց տառա-
պանքին՝ նիւրը նզմելով անդադար իր սի-
րող սրտին, բարութեամբ, ներողամտութեամբ եւ
կրօնական խորունկ զգացումով կազմուած իր
պատշաճի հոգիին տակ:

. . .

Անմահ Պերհոֆերը, ամբարշտ մեր հոգի-
ներուն մէջ գեղ հասկնալու կարողութիւնը,
ծորեցուց հոն՝ անզուգական բարութենէդ, ան-
սպառ անձնութիւններէդ, ապեցուցիչ անտառա-
խնդրութենէդ, անպարտելի գաղափարապատշաճութե-
նէդ, անընկճելի կորովէդ, նուիրուածի անխորտա-
կելի ոյժէդ, անեղծանելի ազնուականութենէդ:

Կ'օհնէն՝ զհեզ, անմոռ Պերհօնըն, եւ պա-
ղասագին կը խնդրենք որ օգնես մեզի՝ ու-
պես զի, ինչպէս դուն կ'ուզէիր, ընենք բո-
լոր բարին զոր կրնանք, սիրենք Ազատութիւ-
նը ամեն բանէ աւելի, բնա՛ւ եւ բնաւ չի
դաւենք նամատութեան, մեակենք առաքինու-
րիւնը՝ փոխանակ դրամապատեան, ազ-
նուականութիւնը մեր նակիւն վրայ եւ մեր
տրտին մեզ կրենք, հոգեւին սիրենք Բնու-
րիւնը եւ Առուեսը, Մարդկութեան բարւոյն
համար ապրինք:

ՊԵԹՆՈՅԸՆԻ ԿԵԱՆՔԻՆ ՈՒՐՈՒԱԳԻԾԸ ԵՒ ԳՈՐԾԸ (*)

Դէմքը հոգիին հայելին է, ըստած է: Պեթ-
հոֆընի դէմքը, իր այս կամ այն արտա-
յայտութեամբ, կը ցոլացնէ իր կորովի նը-
կարագիւրը, ինչպէս նաեւ իր սիրող սիրտը,
ու միշտ՝ իր հոգիին անհղաղոյ փոթորիկ-
ները:

Լայն դէմք մը, աղիւսի կարմրութեամբ,
ի բաց առեալ իր կեանքին վերջերը, ուր
հիւանդագին և դեղնորակ գոյն մը առած
էր, մասնաւոր ձմեռը, եբք տան մէջ փակ-
ուած կը լնար՝ բացօթեայ կեանքի վար-
ժուած բնութեան այս սիրահարը: Զօդեղ և
ուռուցիկ ճակատ: Սեփ սև և թանձր ընտամ-
նեալ մաղեր: Հրաշալի ուժով վառող յա-
փշտակիչ աչքեր, խորունկ, պզտիկ, որոնք
կիրքի ազդեցութեան տակ յանկարծ կը բաց-
ուէին և այն ատեն կը թաւալէին իրենց

(*) Յետագայ աղերքը քաղուած է (յաճախ բառ տո-
բառ) և ներշնչուած են, մեծ մասամբ, Ռոմէն Ռո-
լանի ԿԵԱՆՔ ՊԵԹՆՈՅԸՆԻ Ի ԳԵՂԵՅԻԿ ԴԻՐՔԷՆ:

կապիճնորուն մէջ, հրաշալի ճշմարտութեամբ
ցոլացնելով բոլոր իրենց մտածումները: Այդ
աչքերը յաճախ երկինք կ'ուղղուէին մելա-
մաղձատ նայուածքով մը: Կարճ և քառա-
կուսի, քիթ՝ առիւծի ցոռկով: Քնքուշ բե-
րան մը: Զարհուրելի կզակներ, որոնք պի-
տի կրնային ընկոյզ փշրել: Ծնօտին վրայ
խորունկ փոսիկ մը: Բարի ժպիտ. մը: Ա-
նախորժ ծիծաղ մը, ուրախութեան վարժ
չեղող մէկու մը ծիծաղը: Անբուժելիօրէն
մելամաղձատ արտայայտութիւն մը: Յաճախ
աչքերը կը գոցէր, մանաւանդ վերջին տա-
րիները: Յանկարծական ներշնչումներու պա-
հուն, ինչպէս նաև դաշնակի վրայ նուա-
զած ատեն, դէմքը կ'այլափոխուէր, դէմքին
դնդերները կը ցցուէին, երակները կ'ուռե-
ին, վայրագ աչքերը կրկնապէս սոսկալի
կը դառնային. բերանը կը դողար:

Գեղածիծաղ և դիւթիչ Հոննոսի եզերքը
փոռուող ամէնէն գեղեցիկ քաղաքներէն մէ-
կուն՝ Պօննի մէջ ծնած էր Լուսովիկ վան
Պեթհոֆըն, 1770 ղեկտ. 16ին, ծագումով
Ֆլաման ծնողքէ: Այն խեղճուկ տունը՝ աւր
ծնած էր, հիմա Պեթհոֆընեան թանգարա-
նի մը վերածուած է: Մեծ հայրը որուն
հետ շատ մը նմանութիւններ ունէր երա-

ժիշտ էր. պատուական նկարագրի տէր և
հանճարեղ մարդ մը, զոր շատ կը սիրէր
ու կը յարգէր Պեթհոֆըն և զոր չի մոռ-
ցաւ մինչև կեանքին վերջը: Հայրը, նոյնպէս
երաժիշտ, ընդհակառակը անխելք և գինով,
բիրտ և բուռն նկարագրի տէր, ընտանի-
քի պետ ըլլալու անարժան մարդ մըն էր:
Իսկ մայրը խոնարհ ծագում ունեցող բայց
աղնուասիրտ, վեհագի, բարի կին մըն էր:

Պեթհոֆընի մանկութիւնը չի ճանցաւ ըն-
տանեկան այն քաղցրութիւնը զոր վայելած էր
Մօցարտը: Անոնց տեղ ճանչցաւ խիստ և բիրտ
վերաբերումը իր հօրը, որ չէր խղճար այդ
գերգայուն փափուկ հոգին յիշոցներով և
ծեծով վերաւորելու:

Այդ հայրը ուզեց շահագործել երաժշ-
տական ընդունակութիւնները զորս փոքրիկն
Լուսովիկ ցոյց կուտար անկատար տարի-
քէն: Հազիւ չորս տարեկան էր Պեթհոֆըն
նրա հայրը ժամերով կը դաժնէր զայն յա-
րադաշնակին առջև, կամ սենեակին մէջ
կը բանտարկէր իր ջութակով: Երբեմն,
կէս գիշերին տուն կը դառնար գինովը, և
այն ատեն անկողինէն կը հանէր խեղճ
Լուսովիկը և մինչև առտու դաս սերտել
կուտար անոր:

Գալով Պեթհոֆընի ընդհանուր զարդացման, աւելորդ է ըսել թէ բոլորովին զանց առնուած էր ան, ու գիտելի պարզայ մըն է որ, Պեթհոֆըն, հակառակ այս զանցառութեան, զրական ամուր ճաշակ ունեցած է և սիրած է Պղատոնի, Պղուտարքոսի, Հոմերոսի և Շէքսպիրի նման հեղինակներու գործերը:

Տասնեւեոթը տարեկան հասակին մէջ, Պեթհոֆըն կորսնցուց իր պաշտելի մայրը: Այս խորունկ ցաւին վրայ կ'աւելնային մէկ կողմէն իր այն կասկածը թէ ինքն ալ մօրը պէս թոքախտաւոր մըն է, միւս կողմէ՝ ընտանեկան հոգերը: Հեզեկան այս դառն վիճակը սփոփեց միակ բաներն էին, բացի իր արուեստէն, նախ այն մաքուր սէրը որով կ'ապուած էր Պօննի մէջ բնակող ընտանիքի մը հետ, յետոյ այն գիւթահրաշ գեղեցիկութիւնները հորս կը պարգէր իր գեղապաշտ հոգիին՝ հիանալի Հըռենսը, մեր «Հոնոս հայրիկը», ինչպէս սովորութիւն ունէր կոչելու զայն:

Իր բռնաւոր հօրմէն ետք, որ եղաւ երաժշտութեան իր առաջին ուսուցիչը, ունեցաւ մէկ քանի ուսուցիչներ, որոնցմէ մէկը, լաւագոյնը, կը դուշակէր թէ իր տաս-

նամեայ աշակերտը օր մը նոր Մոցարդ մը պիտի ըլլար:

Տասնեւեոթը տարեկան էր Պեթհոֆըն և մէկ քանի տարիներէ իվեր երգիոնահարի պաշտօն կը վարէր, յաջորդական յառաջացումներով: Այդ միջոցին, արտօնութիւն խնդրեց և ստացաւ Վիեննա երթալու, ուր ճանչցաւ Մոցարդը, և ուր չի կրցաւ երկար առնի մնալ, որովհետեւ այդ առնն էր որ կը մեռնէր իր մայրը, և ինքը պէտք էր ստանձնէր կարօտ ընտանիքին ապրուստ ճարելու հոգը, իր գինով հայրը չկարենալով կատարել ընտանիքի պետի իր դերը:

Պօնն վերագառնալէ մէկ քանի տարի յետոյ, ծանօթացաւ Հայտընի հետ, որմէ քէն մը առնն դաս առաւ: Հայտընէն դատ երկու ուսուցիչ ևս ունեցաւ:

Քսան երկու տարեկանին, հաստատուեցաւ ի Վիեննա, որ իր տափալ միջազայ բովը, երբեք չպիտի կոնար համակրելի դառնալ՝ խանդավառ և տեսլապաշտ երաժիշտին: Ուստի, Պեթհոֆըն առիթը չէր փախցնել այդ քաղաքէն հեռանալ, և եղած է Ժամանակ մը ուր լրջօրէն խորհած է բաժնուիլ Աւստրիայէն, թէ և իր ավոցեցիկ նշանաւոր բարեկամներէն մէկ քանին փոր-

ձած են հանճարեղ երաժիշտը կորսնցնելու ամօթէն զերծ պահել իրենց հայրենիքը:

Նոյն տարին, Յեղափոխութիւնը ծայր տուած էր Եւրոպայի մէջ: Պեթհոֆըն Պօննէն մեկնեցաւ ճիշտ այն ժամանակ երբ պատերազմը հոն կը մտնէր: Արեւետադէտը ի սկզբան երգած էր Յեղափոխութեան թըշնամիները, բայց Յեղափոխութիւնը աշխարհը գրաւեց, ու Պեթհոֆըն ինքն ալ, հակառակ Աւատրիոյ ձգտեալ վիճակին Ֆրանսայի հետ, Ֆրանսացիներուն հետ մտերմացաւ և իր մէջ սկսան կաշմուիլ հանրապետական զգացումները:

Քսանկվեցէն Երեսուն տարեկան կեանքի շրջանին մէջ, խլութիւնը, որ արդէն մէկ քանի տարիէ ի վեր բոյն դրած էր իր մէջը, կ'սկսի իր աւերները զործելու: Գիշեր ցերեկ ականջները կը խօսէին, և աղիքի ցաւեր կը ծիրէին դինքը: Տարիներով մէկուն բան մը չըսաւ իր խլութեան մասին, ոչ իսկ իր ամէնէն սիրելի բարեկամներուն: Բայց վերջապէս պէտք զգաց յայտնելու դադանիքը իր բարեկամներուն «Որքան տխուր կերպով ապրելու հարկադրուած պիտի ըլլամ, կը գրէ անոնց. խոյս տալ այն ամէն բանէ զոր կը սիրեմ, և այս՝

այսքան ողորմելի, այսքան եսապաշտ աշխարհի մը մէջ...: Տխուր համակերպութիւն՝ ուր պարտիմ ապաստանիլ: Անշուշտ, միւրս դրած եմ չընկճուիլ բոլոր այս ցաւերէն, բայց ինչպէս պիտի կարողանամ: Ուրիշ նամակի մը մէջ՝ «Ողորմելի կեանք մը կը վարեմ: Երկու տարիէ ի վեր, ամէն ընկերութենէ խոյս կու տամ, որովհետեւ կարող չեմ մարդոց հետ խօսելու: Խուլ եմ եթէ ուրիշ արհեստ մը ունենայի, կարելի էր՝ հանդուրժել, բայց իմ արուեստիս մէջ, սոսկալի է այս կացութիւնը: Ինչ պիտի ըսէին թշնամիներս, որոնց թիւը պզտիկ չէ: Բաւարոսին մէջ, պէտք է որ նուազախումբին մօտիկը նստիմ, որպէս զի հասկնամ դերասանին ըսածները: Նուազարաններուն և երգիչներուն բարձր ձայները չեմ լսեր՝ եթէ քիչ մը հեռուն նստիմ...: Երբ կամաց խօսին, հազիւ կը լսեմ... միւս կողմէն, երբ պոռան, անտանձի կ'ըլլայ...: Յաճախ անիծած եմ կեանքս...: Պղտտարքոս համակերպութիւն՝ սորվեցուցած է ինձի: Կ'ուզեմ, եթէ ռակայն կարենամ, կ'ուզեմ ճակատագրիս գիմադրուել, բայց կեանքիս մէջ պահեր կան ուր Աստուծոյ ամէնէն խղճալի արա-

րածն եւ... Համակերպութիւն, ի՞նչ տը-
խուր ապաւէն, և սակայն ուրիշ ապաւէն
չունիմ»

Ֆիզիքական այս ցաւերուն վրայ կ'ա-
ւելնային բարոյական ցաւերը: Մաքուր,
սուրբ և ազնուացուցիչ սէրը միայն ճանչ-
ցող իր սիրտը քանի քանի անդամներ
զառն և ընդվզեցուցիչ յուսախարութեանց
տառապանքը կրեց, որոնք դուցէ անձնա-
սպանութեամբ վերջանային, եթէ չունե-
նար բարոյական ամուր գգացում, արուես-
տին համար բունն սէր և սպրելու պո-
րեղ աննկուն կամք, այնքան գեղեցիկ
կ'զգայ ապրելը՝ էապէս լաւատես այս հո-
գին:

Նշաւ ատեն մը ուր բուն՝ բայց մի՛շտ
մաքուր, մի՛շտ ազնուական սիրահարու-
թիւն մը գառնուկի փոխակերպեց առիւծը:
Սակայն — դժուար է ըսել թէ ի՞նչ պա-
րազաներու բերմամբ — երբ այդ սիրահա-
րութիւնը ամուսնութեան չյանգեցաւ, ա-
ռիւծը նորէն արթնցաւ իր մէջը, նոր ոյ-
ժերով զօրացած: Ան պիտի ցուցնէր թէ՛
եթէ սէրը երես կը դարձնէ իրեն, ինքը
սակայն ոյժը ունի իր կողմը: Այդ ոյժը
ցոյց տուաւ անվերապահօրէն, ի հեճուկս

ընկալեալ սովորութեանց, կենցաղագիտա-
կան կանոններու և տիրող բարուց:

1814. Պեթհոֆընի բաղդին դազաթնա-
կէտը: Վիեննայի Համաժողովին մէջ, եւ-
րոպական փառք մը կը նկատուի ան: Գոր-
ծօն մասնակցութիւն կ'ունենայ հանդիսու-
թեանց: Աւագանին դարպաս կ'ընէ իրեն,
և, աւելորդ է ըսել, Պեթհոֆընի բարձր-
րէն արդարասէր և հպարտ ոգին մեծ հա-
ճոյք կ'զգայ այս երեւոյթէն: Թաղթութիւն:

Սակայն չէ՞ որ հանճարին սնունդը տա-
ռապանքն է: Փառքի այս պահուն յաջոր-
դեց ամէնէն տխուր և ամէնէն մորմոքե-
ցուցիչ շրջանը իր կեանքին: Վիեննա, մի-
ջակութեան քաղաք, չէր կրնար պատշա-
ճիլ իր խանդավառ հոգիին. ուստի, հասկը-
նալի է որ Պեթհոֆըն մէշտ զժքաղդ ըզ-
գացած ըլլայ ինքզինքը այս միջավայրին
մէջ ու միշտ առիթը փնտռած ըլլայ հե-
ռանալու անկէ:

Միւս կողմէ, իր խլութիւնը կատարեալ
եղած էր և մարդոց հետ իր յարաբերութիւն-
ները զրուար միայն տեղի կրնային ունենալ
այլևս: 1822ին, իր միակ օրեռային՝ Ֆի-
սիլիօի ներկայացման առթիւ, Պեթհոֆըն
ուղեց անձամբ վարել ընդհանուր փորձը:

Առաջին արարուածի երկեակէն (duo) յայտ-
նի եղաւ որ բեմին վրայ անցած դարձա-
ծէն բան մը չէր լսեր, ինչ որ ընդհանուր
շփոթութիւն մը յառաջ բերաւ։ Նսւազա-
խումբին սովորական վարիչը վայրկեան մը
դադար առաջարկեց՝ առանց պատճառը ը-
սելու։ Ետայ, երգիչներուն հետ մէկ քա-
նի բառ փոխանակուեցաւ, և փորձը վեր-
սկսաւ։ Նորէն նոյն իրարանցումը։ Երկրորդ
դադար մը հարկ եղաւ։ Ակներե էր որ Պեթ-
հովընի վարչութեամբ անկարելի էր շա-
րունակել, բայց ինչպէս հասկցնել իրեն՝
վարպետին, որո՞ւն սիրտէն կու գար ըսել՝
«քաշուէ՛, լեեղճ մարդ, չես կրնար վարել»։
Պեթհովըն, անհանդիստ, աջ կը դառնար,
ձախ կը դառնար, կը ճգնէր կարգալ գա-
նադան դէմքերուն արտայայտութիւնը և
հասկնայ թէ ո՛ւրկէ կու գար խոչընդոտը-
ամէն կողմ՝ լռութիւն։ Յանկարծ, ստիպո-
ղաբար կը կանչէ իր մտերիֆը, Շինտլըր,
անոր կը ներկայացնէ զրպանի տետրակը
և նշան կ'ընէ որ դրէ։ Շինտլըր կը գրէ։
«Պաղատագին կը խնդրեմ որ չի շարունա-
կէք. պատճառը վերջը կը բացատրեմ»։ Պեթ-
հովըն մէկ ոստումով թատրոնին հրապա-
րակը կը ցաթփէ՝ իր բարեկամին պոռա-

լով. «Շո՛ւտ, դուրս ելնենք»։ Մէկ շունչով
տուն կը վազէ, կը մտնէ և կ'իյնայ բազ-
մոցի մը վրայ, դէմքը երկու ձեռքով ծած-
կելով, ու այս վիճակին մէջ կը մնայ մին-
չև ճաշին ժամը։ Սեղանին վրայ, կարե-
լի չ'ըլլար բառ մը հանել տալ բերնէն.
ամենախորին ընկճումի և վիշտի արտա-
յայտութիւն մը ունէր։ Ճաշէն վերջ, երբ
Շինտլըր կ'ուղէ մեկնիլ, Պեթհովըն զայն
կը կեցնէ և կը խնդրէ որ մինակ չի թո-
ղու զինքը։ Մինչև իր մահուան օրը, այս
սոսկալի տեսարանին տպաւորութեան տակ
ապրեցաւ։

Երկու տարի ետքը, երբ Խմբագրական
Համերգը (Symphonie avec chœurs) կը վա-
շէր, բան մը չէր լսեր զինքը ծափահա-
րող սրահին ժխորէն. ա՛յն ատեն միայն
կուսեց իրողութիւնը՝ երբ երգչուհիներէն
մէկը, Պեթհովընին ձեռքէն բռնելով՝ հա-
սարակութեան կողմը կը դարձնէր զինքը և
երբ Պեթհովըն յանկարծ կը տեսնէր ունկըն-
դիրքը ոտքի վրայ, ճոճելով իրենց զլխարկ-
ները և ծափահարելով անվերջանալիօրէն։

Ինքն իր մէջ ամփոփուած, մարդոցմէ
բաժնուած, միայն ընութեան մէջ կը զըս-
նէր իր մխիթարութիւնը։ Ան էր իր մտե-

բիմ խորհրդակիցը: Արշալոյսէն մինչև գի-
շեր, բնութեան մէջ կը պտըտէր առանց
զլխարկի, արեւուն կամ անձրեւին տակ: «Ոչ
ոք կրնայ գիւղը ինծի չափ սիրել . . .
ծառ մը մարդէ մը աւելի կը սիրեմ . . . :
Հոս, ծառերուն, ժայռերուն, անտառներուն
մէջ, խեղճ լսելիքս չի չարչարեր զիս: Կար-
ծես թէ ամէն մէկ ծառ ինծի կ'ըսէ. սո՛ւրբ,
սո՛ւրբ: Ո՞վ կրնայ սրտայայտել անտա-
ռին հմայքը: Ո՞վ քաղցրիկ լռութիւն ան-
տառաց: Միշտ պատկեր մը ունիմ մտքիս
մէջ, երբ նուազ կը յօրինեմ. միշտ այդ
պատկերին հետեւելով կ'աշխատիմ . . . :
Բնութիւնը հրաշալի դպրոց մըն է սրտին
համար: Կ'ուզեմ այդ դպրոցին աշակերտիլ
և անյազ սրտով մը սորվիլ:»

Բնութեան համար այդ սէրն էր դարձ-
եալ որ քիչ մը մոռցնել կու տար իրեն
իր դրամական անձկութիւնը, ծայր աստի-
ճանի հասած հիմա: Իր վեհանձնութիւնը
որոշ բաժին մը ունէր իր նիւթական անձ
կութեանց մէջ: «Երբ կարօտ մարդիկ տես-
նեմ, կ'ըսէր, սիրտս չի դիմանար. նախա-
մեծար կը համարիմ անոնց տալ: Ոչ մէկ
բարեկամս անհրաժեշտէն զուրկ մնալու է՝
ցորչափ բան մը ունիմ: Աւելի շուտ կը

մոռնամ ինչ որ ուրիշները ինծի կը պար-
տին՝ քան ինչ որ ես կը պարտիմ ուրիշ-
ներուն,»

Մնաց որ մինակ դրամին մասին չէր որ
առատաձեռն էր: «Մատաղ տարիքէս, կ'ը-
սէր, արուեստս ուրիշ նպատակ չէ ունե-
ցած բայց եթէ տառապող մարդկութեան
ծառայել: Շատ բան կայ ընելիք երկրիս
վրայ, շուտով ըրէ՛:» Ու կ'աւելցնէ, «Պա-
տիւը ինծի չէ. Անոր է: Շատ քանքար
տուած է ինծի. Անոր անունով է որ մխի-
թարութիւն կու տամ տառապողներուն՝ ձայ-
ներուն հզօրութեամբը, յուսահատները կը
սրտապնդեմ և ամբարտաւանները կ'ստիպեմ
որ խոնարհին:»

Անգամ մը, իր ծանօթներէն տիկին մը
կը կորսնցնէ իր տղան: Պեթհոֆըն տիկինը
իր տունը կը հրաւիրէ և անոր կ'ըսէ. «Ե-
րաժշտութեան վրայ պիտի խօսակցինք».
ու, ամբողջ ժամ մը, դաշնակին վրայ կ'ը-
սէ ինչ որ իր խորունկ համակրութիւնը
տուն կու տայ իրեն:

Երբ իր մէկ բարեկամին կիներ հիւան-
դացաւ, դաշնակին վրայ սփռփիչ և կաղ-
դուրիչ նուազ մը կը յօրինէր ասիյափոյ,
յետոյ լռիկ մնջիկ աներեւոյթ կ'ըլլար՝

ինչպէս եկած էր:

Ըսի թէ դրամական անձկութենէ կը նեղուէր Պեթհոֆըն. իր հպարտութիւնը թոյլ չէր տար իրեն՝ ցուցադրել իր կարօտ վիճակը: Իր երաժշտական արտագրութիւնները, որոնցմէ իւրաքանչիւրը երեք ամսուան աշխատութեան արդիւնք էր, հասութարեր չէին ըլլար, ու, աներեւակայելի, անըմբռնելի անզգայութիւն, կալիցին իշխանը անոր դրել կու տար չորս ֆուաշիւսոնները ու . . . չէր վճարելու Պեթհոֆըն կը հալէր կը մաշէր ընտանեկան կնճիռներով, անվերջանալի դատերով, ձեռք ձգելու համար իր դրամական պահանջները, կամ խնամակալի իր իրաւունքը պաշտպանելու համար 1813ին թոքախտէ մեռած իր մէկ եղբոր որդւոյն՝ Քարլի Պեթհոֆըն այս տղան առարկան ըրած էր այն անձնութրութեան որուն պէտքը կ'զգար և որով կը զեղուր իր սիրտը: Ու այս անձնութրութիւնն ալ դժնդակ տառապանաց պատճառ կ'ըլլար: Նախ հարկ եղաւ որ մաքառի՝ իր քովիկը պահելու համար փոքրիկն Քարլը՝ զոր անոր անարժան մայրը կ'ուզէր իր քովէն առնել: «Ո՛վ Սատուած, կ'աղերսէ Պեթհոֆըն, ո՛վ իմ պատուարս, ո՛վ իմ պաշտպանս, միակ

ապաւենս, դուն կը կարգաս հոգւոյս խորը,
դուն գիտես թէ ի՞նչ ցաւեր կ'զգամ, երբ
կ'ստիպուիմ տառապեցնել զանոնք որ քո-
վէս առնել կ'ուզեն Քարլս, զանձաւ Լսէ՛
զիս, ո՛վ Լակ, որուն չեմ գիտեր ինչ ա-
նուն տամ, լսէ՛ արարածներուդ ամէնէն
դժբաղդին հոգեբուղիս աղօթքը» Ու դարձ-
եալ՝ «Ո՛վ Աստուած, հասիր օգնութեանս,
կը տ'անես թէ ամբողջ մարդկութենէն լքուած
եմ, անոր համար որ չեմ ուզեր միաբա-
նիլ անիրաւութեան հետ: Մտիկ ըրէ աղօթ-
քը զոր քեզ կ'ուղղեմ, գոնէ ապագային հա-
մար, որպէս զի Քարլէս հետ ապրիմ... :
Ո՛վ անդուծ ըաղդ, անողոք ճակատագիր:
Ո՛չ, ո՛չ, դժբաղդութիւնս վերջանալիք չու-
նի» Ու զգալու համար բովանդակ սաստ-
կութիւնը այն տառապանքին զոր կը պատ-
ճառէր իրեն՝ ուրիշին դէմ գործելու հար-
կը, պէտք է ի մտի ունենալ սա տողե-
րը զորս կը գրէր Պեթհոֆըն նամակի մը
մէջ. «Երբեք վրէժխնդիր, չեմ ըլլալ երբ
հարկադրուած ըլլամ ուրիշ մարդոց դէմ գոր-
ծելու, միայն անհրաժեշտ եղած բանը կը
նեմ ինքզինքս պաշտպանելու համար իր
հպարտ ու բարի բնաւորութիւնը թոյլ կու
տա՞ր իրեն միշտ ընել նոյն իսկ այդ ան-

հրաժեշտը), կամ արդիւելու համար զանոնք ինծի չարիք ընելէ:»

Յետոյ, այդ անարժան եղբորորդին, զոր ոգւով չափ կը սիրէր, ապերախտութեամբ փոխարինեց իր հօրեղբոր գուրգուրանքը, ապերախտութիւն՝ որ կը դառնացնէ Պեթհոֆընը, բայց չի կրնար ներողամտութեան ակը ցամքեցնել անոր ազնուական հոգիին մէջ: Տեսէք ինչեր կը գրէ անոր, ուրումագին յանդիմանութիւններ պարունակող նամակի մը անմիջապէս յաջորդող նամակի մը մէջ. «Սիրելի որդեակ, Ուրիշ բան չեմ ըսեր, թեւերու մէջ եկուր, ունէ ծանր խօսք չպիտի լսես . . . նոյն սիրով պիտի ընդունիմ քեզ: Բարեկամաբար պիտի խօսակցինք ապագայիդ մասին: Պատուոյս վրայ կ'երդնում, ոչ մէկ յանդիմանութիւն: Ինչի՞ պիտի ծառայէին այլևս յանդիմանութիւնները: Ա՛յ դուն ինձմէ ուրիշ բան չես կրնար ակնկալել բայց եթէ գործութից հաղածութիւն և օգնութիւն: Եկուր, եկուր հօրդ հաւատարիմ սրտին վրայ:» «Մի՛ ստեր, միշտ իմ ամենասիրելի որդիս մնացիր: Ի՛նչ սոսկալի աններգաշնակութիւն, եթէ կեղծաւոր դառնուիս ինծի հանդէպ, ինչպէս կ'ուզեն ինծի հաւատա-

ցնել: . . . : Մնաս բարով, ան որ կեանք չէ տուած քեզի, բայց անշուշտ օ՜հ հաւանած է կեանքդ և ամէն կարելի խնամք նուիրած է բարոյական զարգացումիդ՝ առաւել քան հայրական շուրջաւրանքով, սրտին խորէն կը խնդրէ քեզմէ հետեիլ բարիին և ճշմարիտին միակ ուղիղ ճամբուն: Հաւատարիմ բարի հայրդ:»

Ամէն տեսակ երաշներ պարարելէ վերջ ապագային համար այս եղբորորդւոյն, որ անխելք չէր և որուն համախաբանական կըթութիւն տալ կ'ուզէր, Պեթհոֆըն հաւանեցաւ վաճառական ընել զոյն: Բայց Քարլ խաղատուները կը յաճախէր և պարտք կ'ընէր: Ինքը որքան ջանք կ'ընէր իր և դժբաղդին աղէկ մէկը ընելու, այնքան աւելի այս վերջինը կը վատթարանար: Ու որ մըն ալ ատրճանակը պարպեց իր գըլխուն: Քարլ չմեռաւ, բայց Պեթհոֆըն քիչ մնաց որ մեռնէր յուզումէն: Զի մեռաւ Քարլ տառապեցնելու համար հօրեղբայրը, որուն մահը փութացուց իր վարքովը և որուն քով չի գտնուեցաւ՝ երբ ան հոգին կը փռէր: Որքա՛ն կը խաբուէր խեղճ բարի հօրեղբայրը՝ երբ մէկ քանի տարի առաջ կը գրէր ևղբորորդւոյն. «Աստուած երբեք չէ

լքած զիս, մէկը պիտի դռնուի որ աչքերըս
գոցէ:» Այդ մէկը ան չեղաւ՝ զոր «իր
որդին» կը կոչէր:

Տնտնութեան այս անդունդին խորէն է
որ Պեթհոֆըն ձեռնարկեց Ուրախութիւնը
երգելու: Իր ամբողջ կեանքին ծրագիրը ե-
ղած էր ասո Ամբողջ կեանքին մէջ ուղեց
Ուրախութիւնը երգել և իր մեծ երկերէն
մէկուն պսակն ընել զայն: Ու ամբողջ իր
կեանքին մէջ չի կրցաւ Ուրախութեան եր-
գին ոչ ձեռն գտնել և ոչ այն երկը՝ որուն
մէջ պիտի գետեղէր զայն: Պեթհոֆըն նուա-
զարանը երգէն նախամեծար կը համա-
րէր, ուստի կարելի եղածին չափ կը յա-
պաղէր ձայն գործածել՝ փոխանակ նուա-
զարանի: Իսկ այս յապաղման աւելի խորունկ
պատճառն ան էր որ այս զժբաղդ մար-
դը, միշտ տառապալիտ, միշտ ուղած է Ու-
րախութիւնը երգել, ու միշտ նորանոր վիշ-
տեր թոյլ չէին տուած իրեն՝ իրադործել
իւր իղձը: Վերջին օրը միայն յաջողեցաւ,
բայց ինչ մեծաքանչ կերպով: Ինքնուր
Համեզքն է ան, Խմբեզպա՛սառն Հալմեզ տ-

նունով ծանօթ, բայց, ճիշդ յորջորջմամբ,
Համեզք՝ Ուրախութեան Տաղին վրայ վերջին
խմբեզոք: մը: Այս երկին նիւթը և կազ-
մը սա է. Այն պահուն ուր Ուրախութեան
եղանակը առաջին անգամ ըլլալով երևան
պիտի գայ, նուազախումբը յանկարծ հանգ
կ'անէ, ինչ որ երգին մուտքին խորհրդա-
ւոր և աստուածային հանգամանք մը կու
տայ: Իրաւ ալ, այս եղանակը աստուած
մըն է: Ուրախութիւնը կ'ելնէ երկինքէն,
գերբնական հանդարտութեամբ մը պարուր-
ուած: Իր թեթեւ շունչով կը փայփայէ տա-
ռապանքը: Յետոյ, երբ եղանակը ձայնե-
րուն մէջ կ'անցնի, նախ բամբ մտքը կը
լսուի լուրջ և քիչ մը մղձկուած: Բայց
տակաւ Ուրախութիւնը կը համակէ էակը:
Այսարհակալութիւն մը, պատերազմ մըն է
այն՝ ցաւին դէմ: Ու անա կը լսուին քայ-
լերդի դաշնակութիւնները, շարժման մէջ ե-
ղող բանակները, քեմօր ին բուռն և շնչաս-
պառ երգը, սարսաղից էջեր ուր կը կար-
ծեն լսել Պեթհոֆընին շունչը, դաշնակու-
թիւնը իր շնչառութեան և իր ներշնչ-
ութեամբ ճիշդութուն, երբ ան կը պտըտէր դաշ-
տերը, իր երկը շինելու ատեն, դիւային կա-
րողութենէ մը յափշտակուած: Ռազմաշունչ

ուշախուժեալ կը յաջորդէ կրօնական յափշտակութիւնը, յետոյ սրբազան շուայտութիւն մը, Երբոյ զառանցանք մը: Սարսուռացող ամբողջ մարդկութիւն մը բազուկները երկինք կը կարկառէ, զօրեղ աղաղակներ կ'արձակէ, դէպի Ուրախութիւն կը խոյանայ, և իր սրտին վրայ կը սեղմէ զայն: Խթեցախառն Համեզքը շատ մը քննադատներու կողմանէ նկատուած է իբր գերիվեր՝ ծանօթ նուագախմբային երկերէ: Վականբի մեկնարանութեան համեմատ, Պեթհոֆըն այս համերգին մէջ նկարագրած է աղջամուշը, ուրկէ կը բարձրանայ առաւելող մարդկութեան հեծեծանքը, աղերսը՝ երջանիկութեան համար: Ու վերջաւորութեան մէջ, մարդկային ձայնը. «Ուրախութիւն, ո՛վ Ուշախուժութիւն. — Բոյր մարդիկ եղբայր են. — Ողջաշուրենք զիրար, միլիոնաւոր էականեր, բարին Աստուած կը թաղաւորէ աստղադարդ բարձրութեանց մէջ»:

Հոս տեղն է ըսելու թէ Պեթհոֆըն և բաժնետէսեան բանաստեղծն է, և իր երկերը իր հոգեկան վիճակներուն արտայայտութիւնն են:

Sonata pathétique ին մէջ, մանաւանդ դաշնակի համար երբորդ սոցետին մէջ է

յայտ կու գայ խլութեան պատճառած տըխրութիւնը:

Առանձին և դժբաղդ՝ Վիեննայի մէջ, Պեթհոֆըն կ'ապաստանէր իր ծննդավայրին յիշատակներուն մէջ. Sceptuorի andante և հեռոտեան եղգ մըն է: Նոյն զգացումով տողորուած է Symphonie en ut majeur և:

Մէրը, տառապանքը, ողորումները, ապրելու և յաղթելու կամքը, փոխնիփոխ ընկճումները և ըզնվումները, ներքին ողբերգութիւնները կը գտնենք Sonate avec marche funèbre ին, Sonate quasi una fantasia ին, Clair de lune ին, Deuxième sonate ին, Sonate en ut mineur ին, Sonate à Kreutzer ին, Երբորդ Համերգին մէջ:

Symphonie héroïque և զրուեցաւ Պոնաբարդին համար և Պոնաբարդին վրայ, որուն մէջ կը տեսնէր ժողովուրդին ազատութիւն պարզեւող յաղթական մը, իր պաշտած Պղոտարքոսին սիրելի եղող մէկ դիւցազնը: Եւ ահա լսեց Նաբուէոնի թագադրութիւնը: Կատղեցաւ. «Ըսել է սովորական մարդ մըն է եղեր» պսոաց, և զայրոյթին մէջ, պատուեց ձօնը, և միանգամայն վրիժառու և յուզիչ սփարազները դրեց. «Դիւցազնական Համերգ, մեծ Մարդու մը յիշատակը տօնելու համար» իր Համերգին Marche

funèbre ին մէջ կը սիրէր տեսնել աշխարհակալին ողբերգական վախճանը:

Զորորդ Համերզը մաքուր և խորունկ՝ բայց հանդարտ սիրոյ բոյրն ունի. հանդարտ է նուազը, ինչպէս աւելի կենցաղագէտ, աւելի մարդամօտ, աւելի զուարթ ըրած է զինքը սէրը: Սիրահարած առիւծը մաքիւնները ներս քաշած է:

Սակայն ոյժը կորսուած չէ. Symphonie en SI bémol ի խանդաղատանքին տակ կ'զգացուին զարհուրելի ոյժը, քմահաճոյքները, դայրոյթները:

Սիրոյ բերած խորունկ խաղաղութիւնը երկար չի տեսց, բայց անոր բարեբար ազգնցութիւնը երկարաձգուեցաւ մինչև քառասուն տարեկան հասակը, ու կեանքին սոյդ շրջանին մէջ է որ Պեթհոֆըն արտադրեց իր ամէնէն կատարեալ գործերը. Symphonie en ut mineur ը, որ պայքարն է մարդկային հոգիին՝ կոյր ճակատագրին դէմ. — Symphonie pastorale ը, ուր Պեթհոֆըն ի յայտ կը բերէ այն պաշտումը զոր ունէր բնութեան համար: Այդ Համերզը սա պէս վերլուծուած է. Ժամանում ի զիւր և ուրախ տպաւորութիւններ. — Տեսարան՝ առուակին եզրը. — Գիւղացիներուն ուրախ դու-

մարումը. — Փոթորիկ. հովիւներուն երգը. ուրախութեան և երախտագիտութեան ըզգացումներ՝ փոթորիկէն յետոյ:

Եօթերորդ. Ութերորդ Համերզները, Symphonie en la ն կը պատկանին իր կեանքին այն շրջանին՝ ուր սէզօրէն կ'արհամարէ՝ սէրը որ չէ կրցած զիճքը գնահատել, և իր բոլոր խնամքը կը նուիրէ ոյժին բարդաւանման իր մէջը: «Կուգեմ ճակատագիրը երախտէն բռնել: Ան չպիտի յաջողի բոլորովին խոնարհեցնել զիս»:

Պեթհոֆըն, Վիեննայի նանրամտութենէն տխրած, կը մտածէր Լոնտոն հաստատուել և հոն նուագել տալ իր Խնկերորդ Համերզը: Երկրորդ անգամ ըլլալով, բարձրաստիճան մէկ քանի ազնուական բարեկամներ խնդրագիր մը ներկայացուցին իրեն՝ որպէսզի Վիեննայէն չի հեռանայ: Անոնք կ'ըսէին. «Գիտենք թէ սրբազան երաժշտութեան նոր երկ մը (La Messe en re) գրած էք, ուր արտայայտած էք այն ըզգացումները զորս կը ներշնչէ ձեր խղութեան հաւաքը: Դերբնական լոյսը որ կը թափանցէ ձեր վեհ հոգին՝ զայն կը լուսաւորէ:

Գիտենք նաև թէ ձեր մեծ Համերգներուն պսակին վրայ նոր անթառամ ծաղիկ մըն ալ աւելցած է . . . : Վերջին տարիներուն ձեր բացակայութիւնը կը վշտացնէր բոլոր անոնք որոնց աչքերը ձեր կողմը դառնած էին^(*) Ամէնքը տխրութեամբ կը մտածէին թէ այնքան բարձր դիրք գրաւող հանճարեղ մարդը լուռ կը մնար, մինչդեռ տեսակ մը օտար երատշտութիւն^(**) կը ջանար մեր հողին մէջ արմատ ձգել, մոռացութեան մատնելով գերման արուեստին արտադրութիւնները: Զեզմէ՛ միայն ազգը նոր կեանք կ'սպասէ, նոր դափնիներ, և ճշմարիտին ու դեղէցիկին մէկ նոր թագաւորութիւնը, հակառակ օբստին նորածնութեան . . . : Յուսացուցէ՛ք մեզ թէ քիչ ատենէն մեր փափաղները գահաց-

(*) Պեթհոֆըն, ընտանեկան վեճերէ, չքաւորութենէ, ամեն տեսակ հոգերէ պարտառած, 1816-21 երեք երկ միայն գրեց դաշնակի համար, ինչ որ առիթ տուաւ իր թշնամիներուն լռելու թէ հիւժած էր: 1821 ինչորէն սկսաւ աշխատել:

(**) Իտալական, մասնաւորապէս Բոսոնիի:

ուած պիտի տեսնենք . . . : Եւ իցիւ թէ մօտալուտ դարունը կրկնապէս ծաղկի՛ շընորհիւ ձեր ձիրքերուն, թէ՛ մեզ թէ ամբողջ աշխարհի համար:

Պեթհոֆըն խորապէս յուզուեցաւ այս խօսքերէն: Մնաց: 1824 մայիս 7 ին Վիեննայիմէջ տեղի ունեցաւ առաջին նուագահանդէսը Իններորդ Համերգին և Messe en réին, որ սա վերտառութիւնը կը կրէ. «Սըրտին մեկնած, իցի՛ւ թէ սիրտը վերադառնար»: Յաջողութիւնը յաղթական եղաւ և նոյն իսկ տեսակ մը ապստամբական հանգամանք առաւ: Երբ Պեթհոֆըն երեւցաւ, ծափահարութեանց հինգ ճայթիկով ընդունուեցաւ: Այս երկրին մէջ սովորութիւն կար երեք ծափահարութեամբ ողջունելու կայսերական ընտանիքին մօտաքը: Ոտիկանութիւնը պարտաւորուեցաւ դադրեցնել ցոյցերը: Համերգը մոլեգին խանդավառութիւն մը առաջ բերաւ: Շատեր կուլային: Նուագահանդէսէն վերջ Պեթհոֆըն նուաղեցաւ: Իր մտերմին՝ Շինտլըրի տունը տարին, ամբողջ գիշերը և հետեւեալ առտուն հոն մընաց թմրած, հագուած վիճակի մէջ, անոնց ուտելու և խմելու:

Յաղթանակը վաղանցուկ եղաւ, իսկ նիւ-

Թական յաջողութիւնը՝ ոչինչ, Պեթհոֆընի համար: Մեծ արուեստագէտը ինքզինքը առաջուան պէս աղքատ, հիւանդ, առանձին գտաւ, բայց յաղթական. յաղթական՝ մարդոց տափակութեան, յաղթական՝ իր ճակատագրին, յաղթական՝ իր տառապանքին: «Զոհէ՛, կը դռնէ ան, զոհէ՛ կեանքին սնոտիքը՝ քու արուեստիդ: Աստուած ամէն բանէ վեր:»

Այո՛, յաղթած է իր ճակատագրին, աննշլաճելի՛ օրէն, վճռակա՛ն օրէն տիրացած է իր ամբողջ կեանքի առարկային: Ուրախութիւնը պի՛նդ բռնած է: Բռնա՛ծ է, ու չպիտի թողու մինչև իր կեանքին վերջը: Իր դէմքը ուրախ զուարթ է հիմա: Ընկճուած լանաստեղծ մը, երբ իր դժբաղդութիւններուն մասին կը խօսէր Պեթհոֆընի, և որուն՝ այս վերջինը կորով կը ներշնչէր, կ'ըսէր մեր դիւցազնին. «Ահ, ս'ւր էր որ ձեր ոյժին և նկարագրի արութեան մէկ հազարերորդ մասը ունենայի» Ու այդ դժուարին ժամանակներուն մէջ, ուր, մտածումը խեղդել ուզող միապետութիւնը վերահաստատուած ըլլալով, մտաւորականները դուրս նետուիլ, ազատ երկիր երթալ կ'ուզէին, Պեթհոֆըն, ոչ միայն, հաւատա-

րիմ ինքն իրեն հարկադրած պարտականութեան, կը շարունակէ արտադրել՝ պատրաստելու համար ապագայ մարդկութիւնը, առի, իր ճակատագրին տէր մարդկութիւնը, այլ նաև անվահերօրէն կ'արտայայտէ իր համոզումները և կը ձաղկէ կառավարութեան թերութիւնները:

Այո՛, յաղթած էր իր ճակատագրին, այնքան պարտուած տառապանքներէ կաղմուած յուզիչ ժպիտը կար հիմայ իր առօրեայ կեանքին և երկերուն մէջ: Մահուան չէր հաւատար ան այլ ևս:

Մահը կու գար սակայն, 1826ին, իր եղբորորդւոյն ապագան ապահովելու նպատակաւ՝ ձմրան մէջ կատարած ճամբորդութեան վերադարձին, հիւանդացաւ Վիննայի մէջ: Եղբորորդւոյն յանձնարարեց որ բժիշկ մը կանչէ: Անպիտանը երկու օր վերջը միայն յիշեց յանձնարարութիւնը: Յապաղած բժիշկը գէշ դարմանեց հիւանդը, որուն ըմբիշի կազմը, թէև ոգելից ըմպելիներու ծայրայեղ զործածութենէն տկարացած, երեք ամիս մաքառեցաւ հիւանդութեանը հետ: 1827 յունուար 5ին, իր ամենափրելի եղբորորդին հրիտակառու կարգեց. իր հին բարեկամներուն վրայ խորհեցաւ, մասնաւորապէս

Պօննի այն ընտանքին վրայ, որուն հետ, տարիներ առաջ ունեցած սերտ բարեկամութիւնը, սպեղանի կ'ըլլար իր տառապանքին: Զբաւորութիւնը պիտի մըթնցընէր իր վերջին վայրկեանները՝ եթէ չըլլար մէկ քանի անգղիացի բարեկամներու վեհանձնութիւնը: Հիմայ շատ հանգարտ, շատ հեզ և շատ համբերատար եղած էր: 1827 փետրուար 17ին, իր երկարատե օրհասի անկողինին մէջ, մինչ ևրեք վերաբուժական դործողութիւններէ վերջ չորօրդի մը ևս կ'սպասէր, զուարթամտութեամբ կը գրէ. «Կը համբերեմ և կը խորհիմ. ամէն չարիք բարիք մը կը բերէ իրեն հետ»:

Բարիքը եղաւ հիւանդութենէն ազատումը, «կատակերգութեան վախճանը», ինչպէս կ'ըսէր օրհասականը, փոխանակ ըսելու «սղբերգութիւնը», մինչև իր վերջին շունչը ամուր պահելով այսպէս՝ ճակատագրի յաղթականի, ուրախութեան աշխարհակալի իր դերքը:

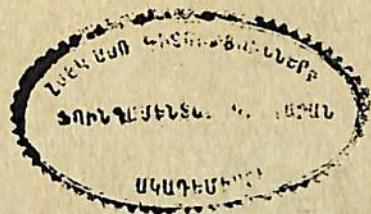
Զիւնի փոթորկի մը միջոցին մեռաւ, որստման մը ճայթիւնին մէջ: Օտար ձեռք մը իր աչքերը զոցեց:

Ո՛վ աման Պեթհօֆըն, քու սուրբ յի-

շատակդ տօնելու համար հոս հաւաքուած այս մատաղ հպիւններուն մէջ, որոնք կը պատրաստուին քու երազդ եղող ազնուական մարդիկը ըլլալու, ամրացուր զքեզ հասկնալու կարողութիւնը, ծորեցուր քու անդուգական բարութենէդ, քու անսպառ անձնուիրութենէդ, քու ապշեցուցիչ անշահախնդրութենէդ, քու անպարտելի գաղափարապաշտութենէդ, քու անընկճելի կորովէդ, նուիրուածի քու անխորտակելի ուժէդ, քու անեղծանելի պաշտելի ազնուականութենէդ:

Կ'օրհնենք զքեզ, ո՛վ անմահ Պեթհօֆըն, և պաղատապին կը խնդրենք որ օգնես մեզի որպէս զի, ինչպէս դուն կ'ուզէիր, «ընենք բոլոր բարին զոր կրնանք, սիրենք ազատութիւնը՝ ամէն բանէ աւելի, բնաւ և բնաւ չի դաւենք ճշմարտութեան, մըշակենք առաքինութիւնը փոխանակ դրամապաշտութեան, հոգիո՛վ ըլլանք ազնուական, և ոչ հարստութեամբ, հոգեին սիրենք բնութիւնը և արուեստը, մարդկութեան բարոյն համար ապրինք:

Կ'օրհնենք զքեզ, ո՛վ մեծդ Պեթհօֆըն, ո՛վ զիւցապն պաշտելի: Ուրախ լեր՝ Ալէլիւա՛:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0225718

46. 178